

บทที่ ๔

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

ผู้วิจัยได้พิจารณาแนวทางการประยุกต์การเรียนการสอนของครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๆ ไว้ คือ (๑) ครูกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการพัฒนาบุคลิกภาพ (๒) ครูกับการแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการทำงาน (๓) ครูกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการสอน (๔) แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมกับการบริหาร ดังนี้

๔.๑ ครูกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการพัฒนาบุคลิกภาพ

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการพัฒนาบุคลิกภาพ และเพื่อการส่งเสริมด้านบุคลิกภาพ บุคคลผู้ที่ได้ฝึกอบรม เจริญ หรือพัฒนาแล้วโดยภาวนาทั้ง ๔^๑ อันได้แก่ ภาวित ๔ ดังนี้

๑. ภาวิตกาย คือ ผู้ได้เจริญกาย ผู้ที่มีกายพัฒนาแล้ว ผู้ได้ฝึกอบรมกาย คือได้พัฒนาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยรู้จักการอยู่ดีมีสุข อย่างเกื้อกูลกันกับธรรมชาติและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติ มิให้เกิดโทษ แต่ให้เกื้อกูลเป็นคุณ มิให้เกิดบาปอกุศลครอบงำตนแต่ให้กุศลธรรมเจริญงอกงาม โดยเฉพาะ ๑) การรับรู้ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ เช่น ตู ฟัง และ ๒) การใช้สอยเสพบริโภคทุกอย่าง เป็นไปด้วยปัญญา และเพื่อปัญญาให้พอดี ที่จะได้คุณค่าที่เป็นประโยชน์แท้จริง ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ขาดสติ

๒. ภาวิตศีล คือ ผู้ได้เจริญศีล ผู้มีศีลที่พัฒนาแล้ว ผู้ได้พัฒนาความประพฤติ ผู้ได้ฝึกอบรมศีล คือมีพฤติกรรมดีงาม ในความสัมพันธ์ทางสังคม โดยตั้งอยู่ในระเบียบวินัย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี ไม่ใช้กายวาจาใจ และอาชีวะในทางที่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ใคร ๆ แต่ใช้เป็นเครื่องพัฒนาชีวิตตน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันสร้างสรรค์สังคม

๓. ภาวิตจิต คือ ผู้ที่ได้เจริญจิต ผู้ที่มีจิตใจพัฒนาแล้ว ผู้ได้ฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็ง สงบ มั่นคง สดชื่น เบิกบาน โปร่งใส ผ่องใสเป็นสุข เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลายเช่น มีน้ำใจ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ศรัทธา กตัญญูกตเวทิตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น

๔. ภาวิตปัญญา คือ ผู้ได้เจริญปัญญา ผู้มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว ผู้ได้ฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ แก้ไขปัญหาและดับ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ภูมิธรรม ขาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐-๒๑.

ทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา สามารถปลดปล่อยตนให้บริสุทธิ์ ปลอดพ้นจากกิเลสมีจิตใจเป็นอิสระสุขเกษมไร้ทุกข์

มนุษย์ ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ^๒ ด้วยการเรียนรู้ฝึกฝน และการพัฒนา การพัฒนาคือการดำเนินชีวิตที่พึ่งพาด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุข หลักพรหมวิหารธรรมเป็นหลักธรรมหนึ่งที่เป็นหลักประกันของชีวิต ในการพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ และเป็นผู้ประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

๑. ความเป็นผู้เป็นกัลยาณมิตตา (มีกัลยาณมิตร) เป็นการแสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี คือ การอยู่ร่วม หรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้นแต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตร ในครอบครัว ครู ผู้สอน ทำให้เกิดการเรียนจักการรู้จักคบคน การร่วมสังคมกับกัลยาณชน ผู้มีอิทธิพลชักนำ ชักชวน ให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา มีศรัทธาต่อการดำเนินการตามแบบอย่างที่ดี

๒. สีสัมปทา (การทำดีให้ถึงพร้อม) คือ การมีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาบุคลิกภาพที่ดี คือการจัดระเบียบความเป็นอยู่ กิจกรรม กิจการ และสิ่งแวดล้อมให้อื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต การมีศีลขั้นพื้นฐาน คือ การมีพฤติกรรมอันถูกต้องในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม การอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกันและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ในการใช้ปัจจัย ๔ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต การเกื้อหนุนการศึกษา ตลอดจนการสร้างสรรค์ระบบคุณธรรมสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓. ฉันทสัมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) คือ การมีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ คือ เป็นผู้ใฝ่พลังแห่งความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่ง ทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิดจะได้จะเอาและหาความสุขจากการเสพบริโภค แต่มุ่งที่การเรียนรู้ การหาความสุขจากการศึกษาและการทำสิ่งดีงามด้วยมันสมองและสองมือ ในการสร้างสรรค์

๔. อัตตสัมปทา (ทำตนให้ถึงพร้อม) คือ การมุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ได้ คือ การระลึกอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก เมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐสูงสุด การตั้งใจฝึกจนมองเห็นความยากลำบาก อุปสรรคและปัญหาเป็นจุดเวทีทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ การมีจิตสำนึกในการพัฒนาดนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจและปัญญา

๕. ทิฎฐิสัมปทา (ทำทิฎฐิให้ถึงพร้อม) คือ การถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามหลักเหตุและผล เป็นการตั้งอยู่ในหลักความคิด ความเชื่อถือ ที่ดีงามมีเหตุผลอย่างน้อย การถือหลักเหตุปัจจัยที่นำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรอง สืบสวนค้นคว้า เป็นทางเจริญปัญญา

๖. อัปมาทสัมปทา (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม) คือ การตั้งตนไม่ประมาท มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง มองเห็นตระหนักถึงความไม่คงที่ ไม่คงทนและไม่คงตัวของชีวิตและสิ่ง

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมนุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๓.

ทั้งหลายรอบตัว มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยภายในและภายนอกตลอดเวลา จึงต้องเห็นความสำคัญและคุณค่าของกาลเวลา โดยการใช้วันเวลาที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์ที่สุด

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) คือ การฉลาดคิดและแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อให้เห็นความจริง ในด้านการใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อการแก้ไขปัญหาและดำเนินการต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยวิธีการแห่งปัญญา เพื่อการพึ่งตนเอง และเป็นที่พึ่งคนอื่นได้^๓

พระมหาทวี มหาปญโญ (ละลง)^๔ แสดงทัศนะไว้ในหนังสือ ความงามในพระพุทธศาสนา โดยสรุปว่า การพัฒนาบุคลิกภาพหรือการพัฒนาจิต อันเกิดขึ้นภายในใจ ผ่านการพัฒนาตามหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นความงามที่มีความสมบูรณ์ในตัว คงทน ไม่ขึ้นกับปัจจัยภายนอก การสอนต่อการปฏิบัติต่อความงามภายใน เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตในตนเองเกิดขึ้นเจริญขึ้น (ภาเวตัพพะ) กลายเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพที่สมบูรณ์แบบ การประยุกต์ใช้หลักธรรมพรหมวิหารธรรม ในการดำเนินชีวิตเพื่อกล่อมเกล่าจิตใจให้เกิดความงามอย่างแท้จริง เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาท ไม่ขาดสติ เป็นคนมีความอดทน สงบเสถียรต่อสิ่งชั่วร้าย มีศีลธรรมประจำใจ ด้วยสภาพจิตใจอันสงบ มีความเห็นถูกต้องและสติปัญญา พิจารณาเหตุผลบนความเป็นจริงของชีวิต ด้วยพรหมวิหารธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การใช้ถ้อยคำอันประกอบด้วยปิยวาจา ช่วยเหลือสังคม วางตนเหมาะสม เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เป็นความงามภายใน อันทรงคุณค่าอย่างแท้จริง มั่นคงและเป็นที่รักของบุคคลทั่วไป

พรหมวิหารธรรม เป็นคุณธรรมที่แสดงออกจากส่วนลึกของจิตใจ^๕ คือ ความรักความปรารถนาดี อยากให้บุคคลและสัตว์ดำรงอยู่ในความดีงาม ประสพสุข เป็นประโยชน์ เป็นความบริสุทธิ์ต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในฐานะเพื่อนร่วมโลก ความปรารถนาดีนี้ ไม่หวังสิ่งตอบแทน บุคคลผู้ควรเจริญพรหมวิหารธรรมเป็นอันดับแรก คือ ตนเอง เริ่มตั้งแต่การแผ่เมตตาให้กับตนเอง กรุณาปรารถนาให้ตนเองพ้นจากห้วงทุกข์ มุทิตา คือ พลอยยินดีกับตนเอง เมื่อเป็นสุข ครั้นเมื่อพ้นจากทุกข์ใด ๆ และอุเบกขากับสิ่งที่เกิดขึ้นอันเป็นโลกธรรม ซึ่งมีขึ้นมีลง มีสรรเสริญ มีนินทา เมื่อเจริญพรหมวิหารให้กับตนเองเป็นแล้ว จะสามารถแผ่ไปยังผู้อื่นได้อย่างจริงใจ

การเจริญเมตตา อันเป็นธรรมข้อแรกของพรหมวิหารธรรมได้ถึงขั้นอุปปัญญา หมายถึง การมีความรู้สึ้อย่างแท้จริง ในการมุ่งให้เหล่าสัตว์อยู่ร่วมกัน อย่างปราศจากการมีเวร มีภัยต่อกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ให้อยู่ดีมีสุขตามสมควร ตามสถานะของตน เป็นความรู้สึกอย่างไม่มีประมาณ ไม่จำกัดกลุ่ม ไม่มีเขตแดน ถือว่ามีประโยชน์อย่างกว้างขวางและยังเป็นพื้นฐานช่วยให้ กรุณา มุทิตา อุเบกขา เกิดขึ้นได้ง่ายและช่วยทำให้การสร้างบารมีต่าง ๆ สำเร็จง่ายขึ้น

^๓ อ่างแล้ว.

^๔ พระมหาทวี มหาปญโญ (ละลง), ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๗๓-๗๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๒๑-๒๒๔.

นอกจากนี้ อปัณณายังเป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ที่ผู้ปฏิบัติบรรลุถึงอปัณณาสถา สามารถสงบกิเลส คือ ความพยายาบาท ความริษยาหลงได้ จิตของบุคคลนั้น จะสงบเยือกเย็นและดำรงตั้งมั่นอยู่ในฌาน การดำรงชีวิตในชาติปัจจุบัน จะมีแต่ความสงบสุข ถ้าหากว่าบรรลุถึง รูปฌาน ๔ สั้นจากโลกนี้ไป จะบังเกิดในพรหมโลก

ดังนั้น พรหมวิหารธรรม นับเป็นข้อธรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง พึงเจริญให้มีในตน หากนำไปใช้ในการดำรงชีวิต จะนำมาซึ่งความสุขสงบแก่ตน เมื่อนำไปใช้ในการบริหารคน บริหารองค์กร จะทำให้สังคมนั้นมีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะทางด้านจิตใจ เป็นสังคมที่สงบสุขน่าอยู่ บุคคลที่นำหลักธรรมนี้ไปประพฤติปฏิบัติ จะกลายเป็นบุคคลที่งามทั้งภายใน คือในจิตใจสามารถสัมผัสได้ และภายนอกจะมีบุคลิกภาพที่ดึงดูดใจให้ใคร่คบหา ทำให้เป็นที่รักของคนทั่วไปก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม

หลักพรหมวิหารธรรม จึงเป็นหลักธรรมสำคัญที่ก่อให้เกิดความงาม สำหรับผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่ง เพราะใจที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อย่างบริสุทธิ์ ทำให้ผู้ที่ได้รับสัมผัส มีความแช่มชื่น อิ่มใจ ความทุกข์ ความเศร้าโศกที่มีผองคนคลายลง จิตใจที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มีความรัก และปรารถนาดี ที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข มีความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ และความเดือดร้อน การเอื้อเฟื้อและแบ่งปันน้ำใจต่อสังคมต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง ผู้นั้นมักมีหน้าตาผ่องใสอิ่มเอิบ มีสง่าราศี ด้วยความเมตตาที่ไม่มีข้อจำกัด

ดังนั้น เมื่อเราเจริญพรหมวิหารธรรมที่อยู่ในใจของตนเองจากการประพฤติปฏิบัติจนพัฒนาจิตจนกลายเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพขึ้น เป็นความงามภายใน อันเกิดจากการมีเมตตา ความรัก ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์ต่อมนุษยสัตว์ โดยทั่วหน้า มีกรุณา คือความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของสัตว์ทั้งปวง เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข พลอยมุทิตา มีความยินดี มีจิตผ่องใส บันเทิงเบิกบาน กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป เมื่อผู้ใดมีความทุกข์ ไม่สามารถให้ความช่วยเหลือ จึงวางใจเป็นอุเบกขา การวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรม พิจารณาเห็นตามด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว ควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติตามธรรม และรู้จักการวางเฉย สงบใจในการมองดู

การเจริญเมตตา ก่อนอื่นให้บุคคลไปเกี่ยวข้องกับบุคคลที่รักหรือบุคคลที่ถูกอภัยภัยกันให้มากและรักษาอารมณ์นั้นไว้ แล้วจึงแผ่อารมณ์นั้น ออกไปถึงบุคคลและสัตว์ การเจริญกรุณา นั้น ใช้ได้กับบุคคลผู้กำลังประสบความทุกข์ ด้วยประการใดประการหนึ่ง จนเกิดความรู้สึกอยากช่วยเหลือบุคคลนั้น ปรารถนาที่จะช่วยให้เขาหลุดพ้นจากความทุกข์นั้น เมื่อมีความรู้สึกนี้ให้รักษาอารมณ์ไว้ แล้วแผ่อารมณ์ความรู้สึกนั้นออกไปว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงหลุดพ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน การเจริญมุทิตา เป็นการสร้างความรู้สึกกับบุคคลผู้ได้ดีเพราะความดี มุทิตานั้นต้องไม่มีปหาสะ ในที่สุดเมื่อรักษาอารมณ์นั้นไว้ แล้วแผ่ไปยังบุคคลและสัตว์ทั้งหลาย ว่า ขอให้บุคคลและสัตว์ทั้งหลาย จงสามารถดำรงอยู่ในยศศักดิ์ สมบัติ อันตนมีอยู่แล้ว อย่าได้พลัดพรากจากสิ่งที่ตนมีอยู่ และให้มีความเจริญยิ่งขึ้น การเจริญอุเบกขา เป็นการวางเฉยด้วยใจไม่ให้ยินดียินร้าย โดยอาศัยความเข้าใจในกฎแห่งกรรมว่า บุคคลและสัตว์ทั้งหลายนั้น ย่อมเป็นไปตามกฎแห่งกรรม การแสดงผลของกรรมที่เข้ามา

มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิต อิทธิพลของกรรมดี คือชยัน กรรมชั่ว คือเกียจคร้านเป็นการแสดงผลในเวลาต่อมา เมื่อบุคคลทั้งหลายต้องเป็นไปตามกรรม และประสบผลกรรมนั้นจึงควรแผ่ความรู้สึกโดยยึดหลักกรรม ดังกล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ ไม่ว่าดีหรือชั่ว เขาก็จะได้รับผลกรรมนั้น^๖

การเจริญพรหมวิหารธรรมที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเกิดกับบุคคลใด กลุ่มใด กาลใด หรือชุมชนใด ก็แล้วแต่ หากว่า เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีอานุภาพแก่กล้า ท่านสอนให้แผ่ไปยังทิศทั้งหลาย คือในทิศทั้งแปดอาทิ ทั้งเบื้องบน และเบื้องล่าง เป็นต้น ด้วยความรู้สึกรู้สีกควรแก่การเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และในที่สุด แผ่ไปให้สัตว์ทุกชีวิต ทุกรูป ทุกนาม อย่างนี้เมื่อเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา สถิตในจิตแล้ว ท่าน เรียกว่า เป็น เมตตาเจโตวิมุตติ คือ จิตอันหลุดพ้นด้วยอำนาจของเมตตา อันพ้นจากอำนาจของพยาบาท วิหิงสา ความอิจฉา ริษยา อคติ มีความเข้าใจอย่างถูกต้อง ในพรหม วิหารธรรม การเจริญพรหมวิหารธรรมจะช่วยพัฒนาจิตของผู้เป็นครู ผู้สอนสงบระงับจากอำนาจของ พยาบาท วิหิงสา อิจฉา ริษยา อคติ จิตจะเกิดการรวมตัวกันขึ้นเป็นสมาธิ มีพละอานุภาพในการยกระดับ จิตของตนสูงขึ้น เกาะแน่นอยู่กับธรรมในขณะเดียวกันก็จะแผ่ ไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตามสมควรแก่ กรณีดังกล่าวแล้ว

ดังนั้นเรากล่าวสรุปได้ว่า หลักพรหมวิหารธรรมเป็นความงามภายในที่ครู ผู้สอนพึงเจริญ พรหมวิหารธรรมขึ้นมาจนก่อให้เกิดการปฏิบัติข้อธรรมอื่น ๆ ในอันที่จะส่งเสริมความงามให้เกิดขึ้นแก่ ตนเองและคนในสังคม เมื่อเราเจริญพรหมวิหารในตนเองและผู้อื่น ย่อมจะไม่มี ความเบียดเบียนทั้ง ตนเองและผู้อื่น ทำให้มีความสุข ความเอิบอิ่ม ชุ่มชื่น เกิดขึ้นในใจ จนกระทั่งแสดงออกมาทาง ใบหน้า แววตาและท่าทาง

การปฏิบัติงานของบุคลากรทุกสาขาอาชีพ ล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยคุณธรรม หรือหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปฏิบัติงานด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับว่าหลักธรรมข้อใดจะ เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติงานหรือมีความสอดคล้องกับลักษณะของงานที่ทำหรือไม่ อย่างไร เพื่อ ประสิทธิภาพความสำเร็จในการปฏิบัติงานในแต่ละสาขาอาชีพนั่นเอง

ครู คือบุคลากรทางการศึกษาที่ถือว่า เป็นสาขาอาชีพที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อ ประเทศชาติ และแก่เด็กนักเรียน นิสิต นักศึกษา ที่เป็นอนาคตของชาติ ทั้งในส่วนของการเติมเต็ม ความรู้และประสบการณ์ให้กับผู้เรียน อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ทางด้านการประพฤติตนให้อยู่ ในระบอบจารีตประเพณี และศีลธรรมอันดีงามที่สังคมให้การยอมรับ รวมไปถึงวิธีการปฏิบัติงานของ ครูต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องและดีงาม ซึ่งการที่จะปฏิบัติตนให้อยู่บนพื้นฐานของความ ถูกต้องดีงามได้นั้น ต้องมาจากกระบวนการการอบรมทางใจ ซึ่งต้องอาศัยหลักธรรมในทาง พระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลากหลายหัวข้อธรรมให้ได้เลือก นำเอาไปปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพของ บุคคลที่ได้ชื่อว่าครู ในที่นี้ จะกล่าวถึงหลักธรรมที่ครูควรยึดถือและนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน หรือนำไปใช้กับผู้เรียน อันได้แก่ หลักพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ

^๖ ดูรายละเอียดใน พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ), พรหมวิหารธรรม เรือนใจของผู้ไฝ่สุข, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๓๓.

๔.๒ ครูกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการทำงาน

ปัญญานันทภิกขุ (ปิ่น ปญฺญานนฺโท)^๗ กล่าวว่า กรอบที่ตึงามที่สุด สวยงาม ตึงาม ก็คือ “กรอบธรรมะ” ทำให้เกิดความสำนึกแต่เรื่องงาม รู้จักผิด รู้จักชั่ว รู้จักเสื่อม รู้จักเหตุของความเสื่อม รู้จักเหตุของความเจริญ จะคิดอะไร จะพูดอะไร หรือจะทำอะไร ความสำนึกรู้สึกผิดชอบคอยเตือนว่า อย่าคิดอย่างนั้น อย่าพูดอย่างนั้น อย่าไปทำนั้น อย่าคบคนอย่างนั้น มันจะเกิดความเสียหาย

พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาส อินทปญฺโญ)^๘ ได้ให้หลักคิดในการทำงานไว้ว่าอันการงาน คือ คุณค่าของมนุษย์ ของมีเกียรติสูงสุด อย่างสงสย ถ้าสนุกด้วยการงานเบิกบานใจ ไม่เท่าไร ได้รู้ธรรม นำซึ่งจริงเพราะการงาน เป็นตัวการ ประพฤติธรรม กุศลกรรม กล้าปณมา มีค่ายิ่ง ถ้าจะเปรียบก็เปรียบคน ฉลาดยิ่ง นัคดีว้าง เกือบนก หลายพมากคือการทำงาน นั้นต้องทำ ด้วยสติ มีสมาธิ ขันติ มีอุตสาหะ มีสัจจะ มีทมะ มีปัญญา มีศรัทธาและกล้าหาญ รักงานจริง อันที่จริง การงาน นั้นน่ารัก เมื่อยังไม่รู้จัก ก็อาจขนาง (คือไม่ชอบ) ไม่รู้จัก ก็ปล่อยปละแล้วละวาง บ้างร้องคราง เมื่อรอหน้า ว่าเมื่อจริงแต่ที่แท้ การงาน นั้นน่ารัก สอนให้คน รู้จัก ไปทุกสิ่ง ถ้ายังทำ ยิ่งฉลาด ไม่พลาดยิ่งได้ตรงดิ่ง สิ่งอุกฤษฏ์ คือ จิตเจริญการงานนี้ ดูให้ดี มันน่ารัก เป็นการชัก ธรรมะมา นำสรรเสริญ คือ มีสติ ฉันทะ ทมะเกินครึ่งหยุดเพลิน จิตก็วาง ทางนิพพาน อันการงาน นั้นประเสริฐ ตรงที่สนุก ยิ่งทำงาน ยิ่งเป็นสุข ทุกสถาน ทำชีวิต ให้สดใสเบิกบาน ในการประจำวัน นั้นเองนา

บุญเกียรติ โชควัฒนา^๙ กล่าวว่า การงานจะสำเร็จหรือล้มเหลว ไม่ใช่เพราะคนอื่นแต่เพราะตัวของเราเองเท่านั้น ผลของงานจะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับตัวเราว่ามีความมุ่งมั่นและมั่นใจที่จะทำ ให้สำเร็จเพียงใด เพราะหากเรามุ่งมั่น และมั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จ ความคิดใหม่ๆ กลยุทธ์ใหม่ๆ จะพรั่งพรูเกิดกระบวนการที่จะทำให้เกิดความสำเร็จได้ หากเราไม่มุ่งมั่นคอยคิดถึงแต่เงื่อนไขขางาน จะสำเร็จได้ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น ๆ ด้วย เช่น ความร่วมมือจากผู้ร่วมงานงบประมาณต้องมากพอ ฯลฯ กลยุทธ์ใหม่ๆ และกระบวนการที่จะนำไปสู่ความสำเร็จจะไม่เกิดขึ้น เพราะถูกปิดกั้นด้วยเงื่อนไขเหล่านั้น ฉะนั้นหากต้องการความสำเร็จให้นึกเสมอว่าตัวเราเองเป็นผู้กำหนดความสำเร็จนั้น ได้ในกรณีที่เราล้มเหลวถ้าเราโยนความล้มเหลวนั้นว่าเป็นเพราะคนอื่นไม่ใช่เพราะตัวเรา เราจะได้ไม่ได้คิดพัฒนาปรับปรุงตนเองเพื่อความสำเร็จในอนาคตและผู้ที่ถูกเรากล่าวโทษก็จะไม่พอใจเราด้วย

สุพัตรา สุภาพ^{๑๐} กล่าวว่า การทำงาน ทุกคนอยากมีงานทำ และอยากทำงานได้ดีเพื่อตัวเองและหน่วยงาน แต่ความสำเร็จไม่ใช่เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ เพราะเป็นเทคนิค ทักษะและพรสวรรค์ของ

^๗ ปัญญานันทภิกขุ (ปิ่น ปญฺญานนฺโท), **แสงธรรมนาชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕-๑๖.

^๘ มานี, “**ธรรมคำกลอน**”, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๐ [ออนไลน์] แหล่งที่มา : [http:// www.samathi.com](http://www.samathi.com) (เข้าถึง ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๘).

^๙ บุญเกียรติ โชควัฒนา, **๖๓ หลักคิดและปรัชญาการทำงาน**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๖.

^{๑๐} สุพัตรา สุภาพ, **จับใจคน จับใจงาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

แต่ละคนที่ต้องอาศัยความรู้ในการแก้ไขปัญหาตามสถานการณ์ต่าง ๆ งานที่จะประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น คน งานที่ทำ โอกาส เป็นต้น ยิ่งคนทำงานมากเท่าไร จะต่างจิตต่างใจกันมากขึ้นเท่านั้น เพราะพฤติกรรมของคนเราเกิดจากกรรมพันธุ์ วงสิ่งแวดล้อม การทำงานร่วมกับผู้อื่นจึงต้องเข้าใจว่า เขาไม่ใช่เรา เราไม่ใช่เขา จะให้เขาเหมือนดังใจเรายากที่จะทำได้ เราจึงต้องใจกว้าง หากคนที่เราทำงานด้วยจะไม่ถูกใจเราไปบ้าง เราต้องรู้จักให้อภัย เพราะถ้าเราถูกเลี้ยงดูแบบนั้น เราคงทำตัวอย่างนั้นเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ถ้าใครมีปัญหาในการทำงานร่วมกับคนอื่นน่าจะปรับตัว การที่จะทำงานให้สำเร็จในแต่ละวันจึงต้องยึดหลักดังนี้ หากคนช่วย (Ask for help) หลายคนกลัวเสียหน้า โดยคิดว่าถ้าทำอะไรไม่ได้ก็ไม่อยากให้ใครรู้ความจริง การขอความช่วยเหลือหรือการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นการแสดงความมีน้ำใจ ถ้าเพื่อนทำงานไม่เสร็จเราช่วยเพื่อน เพื่อนจะรู้สึกซาบซึ้ง ถ้าเราเตือนร้อนแล้วบอกเพื่อน เพื่อนที่ดีเขาจะช่วยเราและเขาจะรู้สึกพอใจที่เราวางใจเขา เห็นเขาเป็นคนกันเองที่สามารถบอกทุกข์สุขได้ การมีเพื่อนในที่ทำงานจึงเป็นสิ่งที่ดี แต่เราจะได้เพื่อนดีแค่ไหน

อนันท์ งามสะอาด^{๑๑} กล่าวว่า การทำงานที่จะให้เกิดประสิทธิภาพและทำให้บรรลุเป้าหมาย เพื่อผลผลิตสูงสุดนั้น บุคลากรในหน่วยงานต้องมีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการร่วมมือกันทำงาน การสร้างมนุษยสัมพันธ์ในหน่วยงาน เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่จะช่วยให้บรรยากาศการทำงานเต็มไปด้วยความสุข

พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี)^{๑๒} ได้อธิบายขยายความว่า การทำงานคือการปฏิบัติธรรม ไม่ว่าทำอย่างไรการทำงานจะประสานกับ การปฏิบัติธรรม มีคำอยู่คำหนึ่งที่ต้องอธิบายคือ การปฏิบัติธรรม บางคนคิดว่าต้องเข้าวัด ถือบิณฑบาต ต้องนุ่งขาวห่มขาวและต้องเดินไปช้า ๆ ทำช้า ๆ เป็นหุ่นยนต์ กิริยาอาการทั้งหมดนี้ คือส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรม จะรู้ว่าการทำงานคือ การปฏิบัติธรรมก็ต้องรู้ว่าธรรมนั้นมีสองระดับ คือ

๑) สัจธรรม คือ ธรรมที่คนทั่วไปนำมาปฏิบัติแล้วทำให้เกิดความรู้ ตื่น เบิกบานดับความทุกข์และการเวียนว่ายในสังสารวัฏได้ ธรรมะระดับนี้ได้แก่การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

๒) จริยธรรม คือ หลักการที่เมื่อนำมาปฏิบัติแล้วจะทำให้ชีวิตดีขึ้น ประสบความสำเร็จในวิชาชีพและการดำเนินชีวิต เช่น หลักธรรมสำหรับการเรียน หลักธรรมสำหรับการครองเรือน หลักธรรมสำหรับการทำธุรกิจ หลักธรรมสำหรับการเข้าสังคม หลักธรรมสำหรับนักการเมือง เป็นต้น

เพราะฉะนั้น เวลาที่คนทั่วไปพูดถึงการปฏิบัติธรรม จะนึกถึงสัจธรรม โดยไม่คำนึงถึงจริยธรรม ทั้งที่ความจริงแล้วการปฏิบัติธรรมมีอยู่ ๒ ระดับ เมื่อจับประเด็นการปฏิบัติธรรมว่าเป็นเพียงการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็มักจะนึกค่านำการทำงานกับการปฏิบัติธรรมไปด้วยกันไม่ได้ ครูบา อาจารย์ถือเป็นกลุ่มที่ปฏิบัติธรรมมากกว่าชาวบ้านชาวเมือง เพราะว่า สอนหนังสืออาชีพครูเป็น

^{๑๑} อนันท์ งามสะอาด , มนุษยสัมพันธ์ในการทำงาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่งเสริมอาชีพ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๕.

^{๑๒} พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), คนสำราญงานสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๑), หน้า ๗๖-๘๐.

อาชีพที่มีเกียรติมาก เพราะว่า เป็นอาชีพเดียวที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกทำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่านตรัสไว้คำหนึ่งลึกซึ้งมาก พระองค์บอกว่า “คำว่า ครู เป็นคำที่สูงส่งและประเสริฐมาก แต่หลัง ๆ มาเข้าใจผิดกันว่า คำว่า อาจารย์ประเสริฐกว่า ครู แท้จริงแล้วคำว่า ครู เป็นยอดแห่งคำคนเป็น ครู เป็นยอดแห่งคน เมื่อก่อนคนที่จะเป็น ครู ได้ต้องเป็นยอดคนแล้วจึงจะเป็นยอด ครู ได้”

จากหลักคิดและปรัชญาต่าง ๆ ของการปฏิบัติงาน สรุปได้ว่า การปฏิบัติงานคือการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพและให้งานดำเนินไปอย่างเป็นระบบ ระเบียบ แบบแผนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของงานที่ทำและต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความเต็มใจจนสุดความสามารถอีกทั้ง ต้องมีมนุษยสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ในระหว่างเพื่อนร่วมงานด้วยกัน ดังนั้น พรหมวิหารธรรม จึงเป็นหลักธรรมประจำใจ กำกับพฤติกรรมคนในองค์กร หรือในสถานศึกษา ในสังคมให้ เป็นไปโดยชอบธรรมถูกต้องทำนองคลองธรรมก่อให้เกิดอานิสงส์น่านับการโดยเฉพาะเมตตาธรรม ซึ่ง จำเป็นอย่างยิ่งในการทำงานของบุคคลในสังคม เพราะถ้าหากว่า ปราศจากหลักพรหมวิหารธรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวหรือเป็นที่ตั้งแห่งดำรงใจแล้ว การทำงานก็ปราศจากความราบรื่น ผลประโยชน์จากที่ได้รับ การประพฤติปฏิบัติพรหมวิหารธรรมนั้น มีการรวบรวมไว้ ๑๑ ประการ ดังนี้คือ

๑. ยามตื่นก็เป็นสุข
๒. ยามหลับก็เป็นสุข
๓. ยามฝนก็ฝนดี ไม่มีฝนร้าย
๔. เป็นที่รักของคนทั้งปวง
๕. เป็นที่รักของสัตว์โลกทั้งมวล
๖. เทพยินดีคุ้มครองรักษา
๗. ภัยพิบัติ ศาสตร์ราหู ยาพิษ ไม่แผ้วพานกล้ากราย
๘. มีจิตที่มั่นคงมีเสถียรภาพ
๙. ผิวพรรณผ่องใส ใบหน้าอัมเิบ
๑๐. เมื่อเวลาสิ้นใจก็มีสติ
๑๑. เมื่อยังไม่ก้าวสู่โลกุตรธรรมก็มีความสุขดีในพรหมโลก^{๑๓}

ผู้ใดมีคุณธรรมตามพรหมวิหาร ๔ ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นพระคุณยิ่งใหญ่เพราะผู้ที่มีคุณธรรมตามพรหมวิหาร คือ ผู้ที่มีพฤติกรรมปฏิบัติเกื้อกูลต่อผู้อื่น โดยมีหลักสู่การปฏิบัติ ดังนี้

๑. เมตตา (Loving Kindness) มีความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้เป็นสุข หมายถึง พฤติกรรมมีความหวังดีเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแผ่ไมตรีจิต สนับสนุนกับผู้เรียน หวังความดีงามแก่ผู้เรียนอยากให้ผู้เรียนมีความสุข ไม่อยากให้มีอันตรายจากความอาฆาตบาดหมางใจกัน ปรารถนาให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหวังให้เขาเจริญด้วยความรู้ ความสามารถอันเป็นทางให้เกิด ลาภ ยศ และชื่อเสียง รักษาตนให้ได้รับความสุขโดยสวัสดิภาพ^{๑๔}

๒. กรุณา (Compassion) มีความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ หมายถึง พฤติกรรมหวังดีเมื่อเห็นผู้เรียนมีความทุกข์ร้อน ตกทุกข์ได้ยากก็รู้สึกสงสารห่วงไปตามเมื่อเห็นผู้เรียนมีความทุกข์ กรุณาธรรมเป็นเครื่องปราบปรามจิตใจไม่ให้คิดเบียดเบียนคนอื่นให้ได้รับความลำบากในการทำงาน กิจกรรมต่าง ๆ ย่อมมีความลำบากทั้งกายและใจ จึงมีความเห็นใจพลอยหาวิธีไม่ให้เกิดความลำบากแก่ผู้เรียน ด้วยการอำนวยความสะดวก สนับสนุน และให้คำแนะนำอย่างทั่วถึง และเป็นกันเอง

^{๑๓} พิลิฐุ เจริญสุข, ปกิณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๐.

^{๑๔} วรญา ทองอุ่น, มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๐ - ๒๑๒.

๓. มุทิตา (Sympathetic Joy) มีความยินดีเมื่อลูกศิษย์ได้ดี หมายถึง ความชื่นบานในเวลาที่ถูกศิษย์ได้รับความดี เมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถ เจริญด้วย ลาภ ยศและชื่อเสียง พลอยชื่นชมยินดีตามด้วยคุณธรรม มุทิตาธรรมเมื่ออยู่ในดวงจิตผู้ใด ผู้นั้นย่อมปราบปรามซึ่งความริษยา อิจฉาทาร้อนในคุณงามความดีของผู้อื่นเมื่อผู้อื่นได้รับความดี อุดรชนไม่ได้ เราร้อน ชุ่นเคือง หงุดหงิด งุ่นง่าน ความอิจฉาริษยาเป็นโทษทำลายความสามัคคี ความเจริญของหมู่คณะ เมื่อเกิดขึ้นย่อมชักนำจิตให้วิปริตไปต่าง ๆ นานา

๔. อุเบกขา (Equanimity) มีการวางตนเป็นกลาง มีความวางเฉย ไม่เสียใจ ไม่ดีใจเมื่อสถานการณ์อันใดที่จะแสดงพฤติกรรมตามคุณธรรมความมีเมตตา กรุณา และมุทิตาจิตได้อุเบกขาธรรมเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ หรือเป็นคุณธรรมของครูที่ต้องประพฤติดอย่างสม่ำเสมอ^{๑๕}

พรหมวิหาร ๔ ประการดังกล่าวนี้ ผู้มีเมตตาธรรมควรเจริญในเวลาปกติย่อมปฏิบัติการสอนได้อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย มีความรักใคร่ สนิทสนม กลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันกับผู้เรียน ผู้มีกรุณาธรรมย่อมนำมาซึ่งการช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้ออาทรต่อผู้เรียน คอยให้การช่วยเหลือ บรรเทาความเดือดร้อน ความทุกข์ยากของผู้เรียน ผู้อยู่ในสังคมองค์การจะบรรเทาเบาบางลงอยู่ด้วยความมีน้ำใจ ผูกพันกันอย่างแนบแน่น มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันของครูและผู้เรียนครูผู้ที่มีมุทิตาธรรมควรเจริญในเวลาที่ถูกศิษย์ได้รับความชอบที่เขาทำคุณงามความดียึดถือคำสั่งสอนใน สุตตนิบาต ขุททกนิกาย ว่า “กัมมุนา วัตติโลโก” สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมนั้นคือ ตั้งสติ ทำความเข้าใจว่า คนทุกคนมีกรรมเป็นของตน ถ้าทำกรรมดีก็จะได้ผลตอบแทนถ้าทำกรรมชั่วก็จะได้ผลชั่วตอบแทนสนอง ไม่มีทางหนีหนีกรรมของตนพ้น กรรมจะติดตามตนไปเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคหรือเวลาที่เรามีความสุขไปพลอยแล้วไม่จำเป็นต้องช่วยเหลืออีกเป็นต้น^{๑๖}

คุณลักษณะของครูที่พึงประสงค์

เมื่อกล่าวถึงคุณลักษณะของครูแล้ว มีไว้หลายทัศนะ เช่น คุณลักษณะของครูที่ดีนั้นเกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการเป็นครูและผลจากการศึกษาและวิจัยทั้งของไทยและต่างประเทศ ได้กล่าวไว้ว่า ครูที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

ด้านเมตตา ครูต้องมีคุณสมบัติด้านเมตตา อันประกอบด้วย ๑. มีการเสียสละปราศจากการเห็นแก่ตัว ๒. เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเกียรติคุณดี ๓. มีความจริงใจ ๔. มีความรอบรู้ในวิชาการ ความรู้ที่จะถ่ายทอดไปสู่ลูกศิษย์ ๕. มีความรักและห่วงใยผู้เรียนหรือลูกศิษย์อยู่เสมอ ๖. เป็นผู้เป็นต้นแบบที่ดีรับผิดชอบต่อหน้าที่ อุทิศตนและเวลาให้การสอนอย่างเต็มที่ ๗. เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

ด้านกรุณา ครูต้องมีคุณสมบัติด้านกรุณา อันประกอบด้วย ๑. มีประสบการณ์มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการที่เคยได้รับการอบรมปลูกฝัง ด้านการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นงานวิชาการหรือว่าความประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในรูปแบบต่างๆ เพื่อได้ทัศนะในการนำเอา

^{๑๕} พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

^{๑๖} กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา เล่มที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๔๕๗.

ความรู้ประสบการณ์เหล่านั้น มาถ่ายทอดให้ลูกศิษย์ได้เรียนรู้จากตนเอง ซึ่งต้องอาศัยพลังด้าน
 ธรรมชาติเข้ามาสนับสนุนให้บังเกิดขึ้น ๒. มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียนหรือลูก
 ศิษย์ ๓. เปิดโอกาสให้บุคคลจำนวนมากหรือบุคคลหลายคน เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน โดยไม่
 ทำงานตามลำพังยอมรับความคิดเห็นผู้อื่น รวมทั้งความคิดเห็นและความต้องการของผู้เรียนด้วย
 ๔. เป็นผู้ทำหน้าที่ประสานประโยชน์บริการแก่ผู้เรียนทุก ๆ คน ในการที่ช่วยให้เขาเรียนรู้ได้อย่างมีผล
 และมีประสิทธิภาพมากที่สุด ๕. เป็นผู้เสียสละเพื่อให้เกิดการศึกษาแก่ผู้เรียนและเป็นความหวังของ
 ผู้ปกครอง เพื่อสร้างให้สังคมดีขึ้น ๖. เป็นผู้มีความสามารถส่งเสริมและสนับสนุนผู้เรียนให้มีการ
 ทำงานเป็นทีม ๗. เป็นผู้แสวงหาความรู้ และประสบการณ์ใหม่ๆ อยู่เสมอเพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้
 ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ด้านมุทิตา ครูต้องมีคุณสมบัติด้านมุทิตา อันประกอบด้วย ๑. มีความกระตือรือร้น เป็น
 มิตรต่อทุกคนและมองโลกในแง่ดี ๒. ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนและผู้อื่น ๓. ต้อง
 รู้จักยกย่อง ชมเชยผู้เรียนที่มีผลการเรียนดี หรือมีความประพฤติที่ดีตามความเหมาะสมควรแก่การ
 ได้รับการยกย่อง ๔. เผยแพร่ผลงานหรือผลการเรียนรู้ของผู้เรียนที่ได้รับรางวัลมีผลการเรียนอยู่ใน
 เกณฑ์ที่ดี หรือมีความประพฤติที่ดีงามเป็นต้น ๕. ชื่นชมผลงานการปฏิบัติงานผู้เรียนทุกคนด้วยความ
 บริสุทธิ์ใจ ๖. เป็นกำลังใจให้ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ประสบความสำเร็จต่อไป

ด้านอุเบกขา ครูต้องมีคุณสมบัติด้านอุเบกขา อันประกอบด้วย ๑. มีความเฉลียวฉลาด มี
 ไหวพริบ รู้จักแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้า และรู้จักอุปนิสัยใจคอ จริตของผู้เรียนแต่ละคนว่าเป็น
 อย่างไร ๒. มีความสามารถรอบด้าน รู้บางสิ่งในทุกอย่างและรู้ทุกสิ่งในบางสิ่งรู้หน้าที่ของตนอย่าง
 กว้างขวางด้วย ๓. มีความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่มีความโลเล ๔. มีกำลังกายและกำลังใจที่มั่นคง ๕. มี
 ความสามารถในการตัดสินใจเป็นเลิศ ๖. มีความยุติธรรม มีเหตุผลและวางตัวเป็นกลางอย่างสม่ำเสมอ
 ๗. ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อสถานศึกษา ต่อผู้เรียน ผู้ปกครองนักเรียนและผู้อื่น ๘. เฉียวฉลาดแต่ไม่อวด
 ฉลาด ๙. กล้าหาญทั้งกายและใจ กล้าเผชิญกับเหตุการณ์ร้อนหรือแรงดวน สามารถควบคุมจิตใจ
 ตนเองได้ กล้าตัดสินใจเมื่อซึ่งใจว่าถูกต้องและยืนหยัดอย่างไม่สะทกสะท้าน ๑๐. มีความคิดริเริ่ม ทำ
 ให้งานต่างๆ ให้ก้าวหน้าอยู่เสมอเป็นผู้ที่สำรวจตัวเองและพัฒนาหน้าที่ของตนเองให้ได้อยู่เสมอ คิด
 และวางแผนการงานไวล่วงหน้า ๑๑. มีความยุติธรรม เมื่อใดที่ผู้เรียนเกิดความรู้สึกว่าไม่ได้รับความ
 ยุติธรรม ก็ให้ความเป็นธรรมกับนักเรียนจนเป็นที่พอใจกันทุกฝ่าย ๑๒. วางตัวดี การประพฤติปฏิบัติ
 ให้ประทับใจแก่ผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการแต่งกายให้สะอาด การดำหรือการดำหน้อย่าง
 ก้าวร้าว จะต้องยับยั้งโดยสิ้นเชิง ๑๓. ปฏิบัติงานเป็นทีมได้สามารถทำงานร่วมกับครูผู้ร่วมงานท่านอื่น
 ได้

ดังนั้น คุณลักษณะของครูที่ดีนั้น จะส่งผลให้กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปด้วยดีมี
 ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและจากแนวคิดที่สรุปมานั้น ครูท่านใดสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างครบถ้วน
 จะถือได้ว่าเป็นครูที่มีความสมบูรณ์ในหลักพรหมวิหาร ๔ อย่างแท้จริง

๔.๓ ครูกับแนวทางในการประยุกต์ใช้พรหมวิหารธรรมกับการสอน

สำหรับแนวทางในการประยุกต์ใช้พรหมวิหารธรรมกับการสอนนั้น สามารถแยกออกเป็น
 ๔ หัวข้อ ตามองค์ประกอบของพรหมวิหารธรรม อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ดังนี้

๑) แนวทางในการประยุกต์ใช้เมตตาพรหมวิหารกับการสอน

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตา หลักเมตตาใช้ในทุกโอกาส และใช้ได้ในทุกเพศทุกวัย โดยไม่มีจำกัดว่าจะต้องเป็นผู้ใหญ่หรือผู้บริหารแต่ประการเดียว ดังนั้น ถ้าเรามีโอกาสมอบความหวังดี ให้เพื่อนร่วมโลก ให้เพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขหรือให้แก่บุคคลรอบข้าง บุคคลในครอบครัว ก็สามารถกระทำได้อย่างเปิดเผย โดยได้ไม่ต้องกังวลการประยุกต์ใช้เมตตา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กทุกศูนย์ โอกาสที่ครู ผู้ดูแลเด็ก หรือหัวหน้าจะได้แสดงความต่อเด็กนั้น เป็นไปได้สูงมาก ครูจึงไม่ควรพลาดโอกาสที่จะแสดงพฤติกรรมดังกล่าวนั้น อย่างจริงใจและตรงไปตรงมา รักปรารถนาดีต่อบุตรหลานผู้อื่นประดุจดังเป็นบุตรหลานของเราเองหลายท่านเข้าใจกันว่า เมตตาคือหลักธรรมของผู้ใหญ่ (ผู้ใหญ่ในที่นี้หมายถึงผู้ที่เกิดก่อนและเกิดมานานแล้ว) ส่วนบุคคลอื่นซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ไม่จำเป็นต้องมีหลักธรรมข้อนี้แต่ประการใด อันที่จริง หลักธรรมเรื่องเมตตาใช้ได้ในทุกคน ทุกกรณี ความมีเมตตาต่อเพื่อนร่วมห้อง ความมีเมตตาต่อเพื่อนร่วมงาน ช่วยเหลืองานซึ่งกันและกัน ดูแลซึ่งกันและกัน ปรารถนาให้เพื่อนร่วมงานประสบผลสำเร็จในชีวิต สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เป็นเรื่องราวของความมีเมตตาทั้งสิ้น ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก มีความจำเป็นต้องขอความร่วมมือจากบุคลากรครู ผู้ดูแลเด็กเพื่อพัฒนาศูนย์ให้ดีและสมบูรณ์พร้อมมากยิ่งขึ้น การที่บุคลากรเหล่านั้นมีเมตตา ปรารถนาดีให้ศูนย์ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ก็นับได้ว่า ได้ให้ความเมตตาต่อองค์กรฯ และให้ความเมตตาต่อเด็กเล็กในศูนย์เป็นอย่างมาก ในส่วนของบุคลากรครู ผู้ดูแลเด็ก ครูได้ให้คำแนะนำสั่งสอนเด็กในเรื่องของพรหมวิหารธรรม ให้รู้จักความเมตตา ปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมศูนย์และบุคคลใกล้เคียง สอนให้รู้จักเสียสละ รู้จักการให้ ครูต้องมีความเมตตาต่อเด็ก รักลูกคนอื่นให้เหมือนรักลูกของเรา เลี้ยงลูกคนอื่นให้เหมือนเลี้ยงลูกของเรา สอนเรื่องความเมตตา การสอนอย่างนี้ นอกจากจะสอนเด็กแล้ว ครูก็สอนตัวเองไปในตัว เพราะครูต้องทำตัวอย่างให้เด็กเห็น คือสอนให้เด็กรู้จักช่วยเหลือกัน เวลามาโรงเรียนต้องรักกัน ช่วยดูแลน้องที่เล็กกว่า ครูต้องคอยบอกกล่าว บอกเด็กให้มีความรัก ความสามัคคี ดูแลน้อง ช่วยเหลือน้อง มีอะไรต้องแบ่งปันกัน ครูต้องศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับพรหมวิหารธรรม ศึกษาให้กระจ่างและแจ่มแจ้งเพื่อปฏิบัติตนและสอนเด็กได้อย่างถูกต้อง ซึ่งการศึกษาหาความรู้เพื่อการเรียนการสอน ถือว่าเป็นภาระประการหนึ่งของครู ที่ต้องมีและต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การที่ครูได้รับการอบรมหรือหาความรู้เพิ่มเติมจากตำรา การพูดคุยสนทนาธรรม ถือได้ว่า เป็นการเตรียมความพร้อมของครู^{๑๗}

สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เมตตาพรหมวิหารกับการสอนของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ที่กรุณาตอบสัมภาษณ์ ซึ่งให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยเล่มนี้ หากแต่ไม่ได้มากมายกล่าวไว้ในที่นี้ เพราะมีการให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ประการแรก สอนให้เด็กรู้จักช่วยเหลือกันเวลามาโรงเรียน ต้องรักกัน ช่วยดูแลน้องที่เล็กกว่า ครูต้องคอยบอกกล่าวเด็กให้มีความรัก ความสามัคคี ดูแลน้อง ช่วยเหลือน้อง มีอะไรต้องแบ่งกัน

ประการที่สอง สอนเด็กโดยวิธีการดังนี้ คือ ๑) เล่นงานเกี่ยวกับการใช้เมตตา ให้เด็กฟัง ๒) แบ่งกลุ่มเด็ก แล้วให้เด็กออกความคิดเห็น โดยใช้สถานการณ์จำลอง เช่น ครูสร้างสถานการณ์จำลอง แล้วสอบถามเด็กว่า ถ้าเห็นเช่นสถานการณ์ที่จำลอง เด็กมีความคิดเห็นอย่างไร

^{๑๗} สัมภาษณ์ นางปราณี สุภาวหา, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดระกามังคลาราม, ๒๙ มกราคม ๒๕๕๙.

๒) แนวทางในการประยุกต์ใช้กรุณาพรหมวิหารกับการสอน

แนวทางการประยุกต์ใช้กรุณา ความกรุณาเป็นหลักธรรมที่ข้อที่แสดงถึงเจตนารมณ์ของหลักธรรม กรุณาเป็นหลักธรรมที่มุ่งปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ครูซึ่งต้องดูแลเด็กที่ไม่ใช่ลูกของตนเองก็ต้องแสดงความปรารถนาดี ให้ลูกศิษย์มีวิชาการ มีคุณธรรม จริยธรรมที่ถูกต้องตามหลักศาสนา ครั้นเมื่อเขาได้ดีแล้ว ก็ยินดีไปกับเขาด้วย เป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ถือได้ว่า เป็นความบริสุทธิ์ที่หาได้ยาก โดยเฉพาะครู ผู้ซึ่งเปรียบเสมือนเรือจ้าง พอส่งลูกศิษย์ข้ามฝั่งไปได้ ครูก็ได้แต่มองด้วยสายตาหวังใย มีใจปรารถนาให้ลูกศิษย์เดินไปในทางที่ถูกต้อง เป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ครูต้องมีหลักธรรมข้อนี้เป็นสำคัญ เพราะหลักธรรมข้อนี้เป็นหลักธรรมที่แสดงถึงความบริสุทธิ์ใจปรารถนาอย่างจริงใจที่จะให้ผู้อื่นประสบผลสำเร็จ และพ้นจากความทุกข์ ครูต้องมีความปรารถนาดีในตัวลูกศิษย์ หวังให้ลูกศิษย์ประสบความสำเร็จ การตั้งใจมั่นอย่างนี้สำหรับครู นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นที่ถูกต้อง^{๑๘} ต้องฝึกตนให้เป็นผู้ที่มีความกรุณาก่อน เพื่อเป็นตัวอย่างให้เด็กได้เห็น แล้วจึงสอนให้เด็กรู้จักแสดงความกรุณาต่อเพื่อน โดยอย่างน้อยสอนให้เด็กนักเรียนไม่อิจฉาเพื่อน เพราะการฝึกตนถือว่าเป็นการกระทำในเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่หลักธรรมที่สูงขึ้น ครูเมื่อมีความกรุณา ไม่อิจฉาริษยาเพื่อนร่วมงานเมื่อเขาได้ดี ประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน ต้องยินดีไปกับเขาด้วยอย่างจริงใจ ซึ่งถือได้ว่า ครูได้ฝึกปฏิบัติตนถูกต้อง คือ สอนให้เด็กไม่รังแกสัตว์ แบ่งปันของเล่น รักน้องเหมือนรักตัวเอง ไม่ทำลายสิ่งของของโรงเรียน เวลาเพื่อนร้องไห้ ก็ช่วยดูแล คุณครูไม่ใช่ซ้ำเติมน้อง ไม่หลอกน้อง แย่งขนมน้อง แย่งของเล่นเพื่อน บอกคุณครูเวลาทำผิด ครูต้องปรารถนาดีกับเด็กอย่างจริงใจ และปรารถนาให้เด็กประสบความสำเร็จในชีวิต ต้องทำการศึกษาพรหมวิหารธรรมให้เข้าใจถ่องแท้ แล้วหาวิธีนำเสนอให้เด็กได้เข้าใจ^{๑๙}

สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการประยุกต์ใช้กรุณาพรหมวิหารกับการสอนของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ที่กรุณาตอบสัมภาษณ์และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยเล่มนี้ หากแต่ไม่ได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพราะมีการให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ประการแรก สอนให้เด็กไม่รังแกสัตว์ แบ่งปันของเล่น รักน้องเหมือนรักตัวเอง ไม่ทำลายข้าวของของโรงเรียน เวลาเพื่อนร้องไห้ ก็ช่วยดูแลบอกคุณครู ไม่ใช่ซ้ำเติม ทำร้ายน้อง ไม่หยอกน้อง แย่งขนมน้อง แย่งของเล่นเพื่อน บอกคุณครูเวลาทำผิด

ประการที่สอง มีหลักวิธีการในการสอน ดังนี้ คือ ๑) เล่นิทานเกี่ยวกับการใช้กรุณา ให้เด็กฟัง ๒) แบ่งกลุ่มเด็ก แล้วให้เด็กออกความคิดเห็น โดยใช้สถานการณ์จำลอง เช่น ครูสร้างสถานการณ์จำลอง แล้วสอบถามเด็กว่า ถ้าเห็นเช่นสถานการณ์ที่จำลอง เด็กมีความคิดเห็นอย่างไร

๓) แนวทางในการประยุกต์ใช้มุทิตาพรหมวิหารกับการสอน

แนวทางการประยุกต์ใช้แนวทางการประยุกต์ใช้มุทิตา การปฏิบัติตนของครู ซึ่งเป็นแม่พิมพ์ของชาติ ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่ถูกต้อง ดังนั้นการแสดงตนให้บุคคลอื่นเห็นว่า เรามีความรู้สึกชื่นชมยินดีต่อเพื่อนร่วมงาน ต่อลูกศิษย์หรือต่อบุคคลรอบตัวก็ตาม ด้วยความจริงใจ จึงเป็นความ

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางเบญจมาส มีพร, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดกัลยาณวัฒน์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นางปรณี สุภาวหา, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดระกามังคลาราม, ๒๙ มกราคม ๒๕๕๙.

จำเป็นอย่างยิ่งของครูที่จะกระทำให้เห็นและเป็นตัวอย่างที่ดี หลักธรรมข้อนี้ เป็นหลักธรรมสำคัญอีกข้อหนึ่ง เพราะการชื่นชมยินดีกับบุคคลอื่นอย่างจริงใจ เป็นการปฏิบัติที่ค่อนข้างยากและอดัดใจ เพราะพื้นฐานทางจิตใจของบุคคลย่อมไม่ยอมให้ใครได้ดีกว่า นี่ถือว่าเป็นธรรมชาติของคน ดังนั้น ถ้าครู มีความชื่นชมยินดีกับเพื่อนร่วมงาน กับลูกศิษย์เมื่อได้ตัวอย่างจริงใจ ย่อมเป็นสิ่งที่ต้องการขององค์กร การประยุกต์ใช้มูทิตา ความรู้สึกชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี เป็นข้อปฏิบัติของบัณฑิตที่ผู้อื่นให้ความเคารพนับถือ เมื่อครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีหลักมูทิตาธรรม ความนับถือจากเพื่อนร่วมงาน จากผู้ปกครองเด็กและจากตัวเด็กก็จะตามมาเป็นเงาตามตัว การประยุกต์ใช้หลักธรรมเรื่องนี้ จึงเป็นเรื่องของตัวบุคคลที่จะมีวิธีการมองบุคคลรอบข้างอย่างไร อันดับแรกครูต้องทำความเข้าใจในหลักธรรม แล้วจึงนำไปสอนเด็กนักเรียนอย่างถูกต้อง ส่วนวิธีการในการประยุกต์สำหรับการสอน ครูอาจต้องยกตัวอย่างหรือเล่านิทานให้ฟัง แล้วถามเด็กว่า เรื่องนี้มีความชื่นชมยินดีกับบุคคลอื่นหรือไม่ อันดับต่อไปคือ ครูต้องศึกษาและทำความเข้าใจ ดีใจเมื่อเพื่อนร่วมงานได้ดี โดยไม่มีการอิจฉาริษยา ส่วนกระบวนการสอน อาจจะสอนโดยใช้วิธียกตัวอย่างประกอบหรือเล่านิทานให้เด็กฟัง แล้วตั้งคำถามให้เด็กตอบ ประการถัดมาคือ ครูต้องแม่นยำในเนื้อหาสาระสำคัญของมูทิตาว่า มีกรอบหรือขอบเขตแค่ไหน หรือว่าไม่มีขอบเขต ดังนั้น การปฏิบัติตนของครู ต่อเพื่อนร่วมงานก็ดี ต่อเด็กก็ดี ก็เป็นตัวอย่างที่เหมาะสมสำหรับบุคคลที่ได้สัมผัสและพบเห็น เช่น ครูต้องรู้จักยินดีกับเพื่อนร่วมงานก่อน เป็นต้น ประการต่อมา คือครูต้องสอนให้เด็กมีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้รับรางวัลจากครู ไม่อิจฉาริษยา ยอมรับในการชมเชยของคุณครู มีจิตใจที่อ่อนโยน ไม่ต่อเวลาที่ครูสอน มีอารมณ์สดชื่นแจ่มใสตลอดเวลา^{๒๐}

ดังนั้น ครู จึงเป็นหัวใจสำคัญในกระบวนการเรียนการสอน สำหรับการประยุกต์ใช้หลักมูทิตา ครูจึงต้องเป็นตัวอย่างให้เด็กได้เห็นและพร้อมกันนั้น ก็เล่านิทานให้เด็กฟัง แล้วตั้งคำถาม เป็นต้น เพื่อให้เด็กได้ทราบความหมายของมูทิตาธรรมและที่สำคัญ ในยามที่เด็กได้รับรางวัลหรือทำสิ่งใดสำเร็จ ครูต้องบำเพ็ญมูทิตาธรรม คือ ให้คำชื่นชม ยกย่อง สรรเสริญ หรือแม้แต่ให้รางวัล ก็จะเป็นการดียิ่ง^{๒๑} สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการประยุกต์ใช้มูทิตาพรหมวิหารกับการสอนของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ที่กรุณาตอบสัมภาษณ์ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยเล่มนี้ หากแต่ไม่ได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพราะมีการให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ประการแรก ครูพึงสอนให้เด็กมีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้รับรางวัลจากครู ไม่อิจฉาริษยา ยอมรับในการชมเชยของคุณครู มีจิตใจที่อ่อนโยน ไม่อื้อเวลาที่คุณครูสอน มีอารมณ์สดชื่น แจ่มใสตลอดเวลา

ประการที่สอง ครูควรสอนโดยการยกสถานการณ์ตัวอย่างประกอบ เช่น เมื่อเด็กในห้องคนหนึ่งทำสิ่งที่ดี มีประโยชน์ หรือประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี หรือเป็นผู้ชนะเลิศการแข่งขันอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ครูก็ให้รางวัลแก่เด็กคนนั้น เช่น ให้ขนม ให้ของขวัญ แล้วถามความรู้สึกของเด็กที่เหลือว่า เขามีความคิดอย่างไร เมื่อเด็กตอบคำถามแล้ว ครูสรุปข้อธรรมมูทิตาให้เด็กเข้าใจ อย่างนี้ เป็นต้น

^{๒๐} สัมภาษณ์ นางวรรณิ์ ทานวัน, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านระกาใต้, ๒๘ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางปราณี สุภาวหา, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดระกามังคลาราม, ๒๙ มกราคม ๒๕๕๙.

๔) แนวทางในการประยุกต์ใช้อุเบกษาพรหมวิหารกับการสอน

แนวทางการประยุกต์ใช้แนวทางการประยุกต์ใช้มูทิตา การปฏิบัติตนของครู แนวทางการประยุกต์ใช้อุเบกษา อุเบกษา ความเที่ยงตรงไม่เอนเอียง หมายความว่า เป็นการกระทำที่ปราศจากอคติ ๔ ประการคือ ๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก ๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา และ ๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว ทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นเหตุให้วางอุเบกษาไม่ได้ ดังนั้น บุคคลพึงกระทำการโดยมีอุเบกษาอย่างซื่อตรงและตรงไปตรงมา ไม่มีอคติ การที่จะมีอุเบกษาได้นั้น จะต้องไม่มีอคติทั้ง ๔ ข้อ การประยุกต์ใช้อุเบกษาไม่ใช่เป็นการวางเฉยแบบไม่ยี่นดียินร้าย แต่เป็นการสอนให้รู้จักตั้งตนให้เป็นกลางจากสิ่งทั้งหลาย หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือ ให้ปราศจากอคติ ๔ ประการ แต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความซื่อตรงของครู เพราะการที่วางตนเป็นกลางในลักษณะของอุเบกษานี้ เป็นการวางตนเป็นกลางในทุกระดับชั้น กล่าวคือ ไม่แบ่งพรรค แบ่งพวกเพราะเห็นว่ากลุ่มนั้นได้ดีกว่ากลุ่มเรา หรือว่ากลุ่มเราได้ดีกว่ากลุ่มเขา การใช้ชีวิตอยู่กับเพื่อนร่วมงานจะต้องวางตนให้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่เอนเอียงไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยอาศัยอคติ ๔ เป็นตัวประกอบหรือเป็นเครื่องมือของอคติ ๔ ประการนั้น การปกครองเด็กก็เช่นเดียวกัน ครูจะต้องไม่มีอคติ ๔ ประการไปใช้กับเด็ก ตรงมอเด็กอย่างตรงไปตรงมา คือ ครูต้องวางตัวเป็นกลางอย่างเสมอต้นเสมอปลายทั้งต่อเด็กและเพื่อนร่วมงาน^{๒๒}

การเป็นครูที่ซื่อสัตย์ ซื่อตรงทั้งต่อเด็กและเพื่อนร่วมงาน กล่าวได้ว่า เป็นการวางตัวอุเบกษาได้อย่างถูกต้อง การประยุกต์ใช้นั้น พยายามสอนให้เด็กเข้าใจถึงคำว่าอุเบกษาและครูสอนวิธีการดำเนินชีวิตอย่างมีอุเบกษา การประยุกต์ใช้เป็นการบูรณาการระหว่างการดำเนินชีวิตในปัจจุบันให้ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ครูต้องบูรณาการตนให้เหมาะสมกับสมัยและเหมาะสมกับวัย เหมาะสมกับสถานที่ ดังนั้นการบูรณาการอุเบกษา จึงเป็นเรื่องของการรู้จักวางใจเป็นกลาง ไม่ลำเอียงเข้ากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยปราศจากเหตุผลที่ถูกต้อง การสอนเด็กจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับเด็ก ให้เข้าใจถึงเจตนารมณ์ของอุเบกษาว่า โดยแท้จริงแล้ว อุเบกษามุ่งสิ่งใดกันแน่ สำหรับครูให้ทำความเข้าใจหลักธรรม เพื่อสอนตนเองและสอนเด็ก โดยการสอนให้เด็กไม่พูดปด โกหก มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง รักเด็กทุกคนเท่ากัน ไม่เลือกเด็กยากจนหรือเด็กมีฐานะดี ทำความเข้าใจและเรียนรู้เรื่องอุเบกษาให้เข้าใจ และประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างแก่เด็ก สอนเด็กให้เข้าใจถึงหลักอุเบกษา โดยปราศจากอคติ ๔ อย่างชัดเจนและเข้าใจ^{๒๓}

สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการประยุกต์ใช้อุเบกษาพรหมวิหารกับการสอนของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ที่กรุณาให้คำตอบสัมภาษณ์ เสนอข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยเล่มนี้ หากแต่ไม่ได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพราะมีการให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ประการแรก สอนให้เด็กไม่พูดปด โกหก มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียง รักเด็กทุกคนเท่ากัน ไม่เลือกเด็กยากจนกับเด็กมีฐานะดี

ประการที่สอง ฝึกให้เด็กเป็นคนมีใจหนักแน่น ไม่แสดงความดีใจหรือเสียใจจนเกินกว่าเหตุ สามารถมีกำลังใจยอมรับได้กับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเข้าใจ

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ มีพร, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดกัลยาณวัฒน์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๓} นางปราณี สุภาวหา, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดระกามังคลาราม, ๒๙ มกราคม ๒๕๕๙.

๔.๔ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมกับการบริหาร

การใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการประยุกต์ใช้การบริหารเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้บริหารงานและแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติในหน่วยงานต่างๆโดยยึดพรหมวิหารธรรมดังนี้

๑) แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร (การมีความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข มีความรักและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน)

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร คือ ปรารถนาให้บุคคลอื่นได้รับความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ สัตว์ทั่วหน้า การบริหารต้องฟังพาความคิด ความเห็นของบุคคลรอบข้าง การใช้เมตตาธรรมกับบุคคลในบังคับบัญชา หรือผู้ใต้ปกครอง จำเป็นต้องฟังพา ความเมตตาเป็นหลัก^{๒๔}

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร คือ มีความรัก ความเมตตาต่อเพื่อนร่วมงาน โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ตรงต่อเวลา ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ควรเก็บอารมณ์ไว้ที่บ้าน ไม่เอามาระบายที่ทำงาน จะเมตตา สงเคราะห์เพื่อร่วมงาน ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ รักผู้อื่นเสมอด้วยตนเอง ส่วนผู้บริหารให้คำปรึกษากับครูและนักเรียนที่ประสบปัญหาและให้กำลังใจ ผู้บริหารต้องมองผู้ใต้ปกครองอย่างตรงไปตรงมา และมีความหวังดีกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเสมอภาคกัน^{๒๕}

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร เป็นความปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมงานและเด็ก ผู้ใต้บังคับบัญชา อย่างเสมอต้นเสมอปลาย การบริหารต้องประกอบด้วยความเมตตาเป็นสำคัญ เพราะถ้าขาดความเมตตา การปกครองก็อาจจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนไปได้ไม่ดีเท่าที่ควร^{๒๖}

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร การบริหารต้องฟังหลักธรรมเรื่องเมตตา เพราะว่าถ้าผู้บริหารขาดเมตตา การงานก็จะไม่ราบรื่นและก่อให้เกิดกระบวนการต่อต้าน^{๒๗}

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร ผู้บริหารต้องฟังพาหลักความเมตตาในการผูกใจผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการแสดงความเมตตาอย่างถูกต้องให้^{๒๘}

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร การบริหารต้องฟังพาความเมตตาเป็นที่ฟัง ถ้าการบริหารใดไม่ฟังหลักธรรมเรื่องเมตตา การบริหารนั้นจะไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และความเมตตานี้ ครูต้องปลูกฝังให้กับเด็ก เพื่อสร้างความตระหนัก^{๒๙}

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร คือ มีความรักความเมตตาต่อเพื่อนร่วมงาน โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ตรงต่อเวลา ไม่ทำเอาเปรียบผู้อื่น ควรเก็บอารมณ์ไว้ที่บ้าน ไม่เอามา

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูสุทธธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาวีรภรณ์, เจ้าอาวาสวัดระกามังคลาราม, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูอินทบุรพาภิรม, เจ้าอาวาสวัดอินทบุรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางเบญจมาส มีพร, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดกัลยาณวัฒน์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางสาวสุตารัตน์ แก้วหานาม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดปทุมคงคา, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางผุสดี ศรีเฉลิม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดอินทบุรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

ระบายนีทำงาน เราจะเมตตาสงเคราะห์เพื่อนร่วมงาน ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ รักผู้อื่นเสมอด้วยตนเอง^{๓๐}

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร เมตตาการบริหารเป็นของจำเป็นและคู่กัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้^{๓๑}

แนวทางการประยุกต์ใช้เมตตาการบริหาร ให้ใช้อย่างมีความสุขและมองเพื่อนร่วมงานเหมือนคนในครอบครัว รักและผูกพัน มีอะไรช่วยเหลือกัน ส่วนเด็กก็เช่นเดียวกัน ทำตัวให้เสมอดันเสมอปลาย^{๓๒}

ผู้วิจัยได้พิจารณาทัศนคติของผู้ให้สัมภาษณ์รายอื่น ๆ แล้ว เห็นว่า มีทัศนคติที่สอดคล้องต้องกัน ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

การบริหารนั้นจำเป็นต้องดูแลบุคลากรในบังคับบัญชาได้อย่างทั่วถึงและการดูแลนั้น ต้องประกอบด้วยความเมตตาเป็นที่ตั้ง ต้องทำตัวเสมอดันเสมอปลาย ไม่มีอคติ การประยุกต์ใช้ ผู้บริหารหมั่นสังเกตพฤติกรรมของผู้ใต้บังคับบัญชาและคอยให้ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องและจริงใจ

๒) แนวทางการประยุกต์ใช้กรุณาการบริหาร (ความสงสาร เห็นใจ พิจารณาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์)

แนวทางการประยุกต์ใช้กรุณาการบริหาร ครูจำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือครูด้วยกัน แม้ในยามป่วยไข้ ในยามลำบาก หรือแม้กระทั่งในยามประสบกับปัญหาชีวิต การมุ่งหวัง เห็นใจ พิจารณาให้เพื่อนร่วมงานพ้นทุกข์นั้น เป็นสิ่งที่ดีและเหมาะสมสำหรับการบริหารงานขององค์กร^{๓๓}

แนวทางการประยุกต์ใช้กรุณาการบริหาร ผู้ปกครองมีความจำเป็นต้องมีความสงสาร และเห็นใจ พิจารณาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์อย่างจริงจัง ดังนั้น การบริหารถ้าขาดเสียซึ่งความกรุณาแล้ว การบริหารจะดำเนินไปด้วยดีไม่ได้ การประยุกต์ใช้จำเป็นต้องอาศัยผู้บริหารเป็นผู้เสมอดันเสมอปลาย เป็นผู้ดำเนินการในสิ่งเหล่านี้^{๓๔}

แนวทางการประยุกต์ใช้กรุณาการบริหาร การบริหารต้องมีส่วนประกอบหนึ่งที่ขาดไม่ได้คือ ความกรุณา องค์กรใดขาดเสียซึ่งความกรุณา นับว่าองค์กรนั้นไม่สมบูรณ์พร้อม บุคคลไม่ได้มอบใจถวายกายให้กับองค์กรอย่างจริงใจ^{๓๕}

แนวทางการประยุกต์ใช้กรุณาการบริหาร ผู้บริหารต้องมีความกรุณาเป็นที่ตั้ง^{๓๖}

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางเลิศลักษณ์ ฤกษ์ชัย, ผู้ดูแลเด็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดปทุมคงคา, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางวรรณิ ทานวัน, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านระกาใต้, ๒๘ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางปราณี สุภาวหา, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดระกามังคลาราม, ๒๙ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาวิราภรณ์, เจ้าอาวาสวัดระกามังคลาราม, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูอินทบุรพาภิรม, เจ้าอาวาสวัดอินทบุรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ มีพร, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดกัลยาณวัฒน์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

แนวทางการประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์การบริหาร ผู้บริหารขาดเสียซึ่งความกรุณาไม่ได้ เพราะองค์การแต่ละองค์การต้องการบุคคลที่มีความกรุณา และผู้บริหารก็ต้องแสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาเช่นเดียวกัน^{๓๗}

แนวทางการประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์การบริหาร ครูกับผู้บริหารศูนย์ฯ จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ขาดบุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ไม่ได้ ดังนั้น การแสดงความกรุณาต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารต่อครู หรือครูต่อผู้บริหาร ก็จำเป็นต้องมีความเมตตาต่อกัน^{๓๘}

แนวทางการประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์การบริหาร คือ มีความปราณี ประรณาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เช่น ไม่ซ้ำเติมเพื่อนร่วมงานที่มีความทุกข์ คอยปลอบโยน ปลอบใจเพื่อนร่วมงานเวลามีทุกข์เดือดร้อนใจให้บอกกับเพื่อนร่วมงานได้ อย่าเก็บไว้คนเดียว^{๓๙}

แนวทางการประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์การบริหาร ผู้บริหารต้องพึ่งพาผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนั้นความกรุณาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับองค์การมีความคิดตรงกับพระครูอินทบูรพาภิรม^{๔๐}

แนวทางการประยุกต์ใช้กฎเกณฑ์การบริหาร เป็นการพึ่งพากันระหว่างครูกับผู้บริหาร การประยุกต์จึงจำเป็นต้องดูแลซึ่งกันและกันจะต้องมีความจริงใจ ความบริสุทธิ์ใจต่อกันต่อหน้าที่การงานและสังคม การเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เข้าใจระหว่างเพื่อนร่วมงานอย่างเสมอต้นเสมอปลาย มีความอบอุ่นใจอยากทำงานร่วม อย่างมีความสุข ความสบายใจ^{๔๑}

ผู้วิจัยพิจารณาทัศนคติของผู้ที่ให้สัมภาษณ์รายอื่น ๆ แล้วเห็นสมควรสรุปเป็นสาระดังนี้

มีความปราณี ประรณาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เช่นไม่ซ้ำเติมเพื่อนร่วมงานที่มีทุกข์ คอยปลอบโยน ปลอบใจเพื่อนร่วมงาน เวลาเขามีทุกข์เดือดร้อนใจให้บอกเพื่อนร่วมงานได้ อย่าเก็บไว้คนเดียว ส่วนผู้บริหารให้คำปรึกษากับครูและนักเรียนที่ประสบปัญหาและให้กำลังใจ

๓. แนวทางการประยุกต์ใช้มิติกับการบริหาร (ความรู้สึกชื่นชม ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี)

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์แนวทางการประยุกต์ใช้มิติ ความรู้สึกชื่นชม ยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี นั้นสิ่งที้องค์การต้องการอย่างที่สุดอีกประการหนึ่ง การที่ได้แสดงความชื่นชมยินดีกับคนอื่นเมื่อผู้อื่นได้ดีนั้น เป็นสิ่งที่น่าเคารพ อย่างน้อยก็เป็นบุคคลตัวอย่างที่น่าให้ความนับถือ เมื่อบุคคลในองค์การได้รับความชื่นชมหรือได้รับการยกย่องจากองค์การอื่น ก็ถือว่า เป็นหน้าเป็นตาของเราด้วยเช่นกัน จึงชื่นชมยินดีด้วย^{๔๒}

^{๓๗} สัมภาษณ์ นางสาวสุภารัตน์ แก้วหานาม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดปทุมคงคา, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นางผุสดี ศรีเฉลิม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดอินทบูรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นางเลิศลักษณ์ ฤกษ์ชัย, ผู้ดูแลเด็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดปทุมคงคา, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางวรรณิ ทานวัน, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านระกาใต้, ๒๘ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๑} สัมภาษณ์นางปราณี สุภาวหา, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดระกามังคลาราม, ๒๙ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาวีราภรณ์, เจ้าอาวาสวัดระกามังคลาราม, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

ดังนั้นผู้บริหารไม่โอ้อวดริษยาเพื่อนร่วมงานที่ได้ดีกว่า มีอารมณ์สดชื่น แจ่มใสตลอดเวลา ไม่แสดงอารมณ์ก้าวร้าวต่อเพื่อนร่วมงาน ส่วนผู้บริหาร แสดงความยินดี ชื่นชมกับครูและเด็กที่ได้รับรางวัล หรือคำชมเชยจากเพื่อนด้วยความจริงใจ^{๔๓}

แนวทางการประยุกต์ใช้มูทิตากับการบริหาร เมื่อบุคคลในองค์กรได้รับความชื่นชมหรือได้รับการยกย่องจากองค์กรอื่น ก็ถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของเราด้วยเช่นกัน จึงชื่นชมยินดีด้วย^{๔๔}

แนวทางการประยุกต์ใช้มูทิตากับการบริหาร ผู้บริหารเมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาได้รับความดีความชอบจากหน่วยอื่นที่นอกเหนือจากองค์กรของเรา ก็ต้องแสดงความชื่นชมยินดีกับผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความจริงใจ และแสดงให้เห็นบุคลากรอื่น ๆ เห็นอย่างชัดเจนถึงความจริงใจ^{๔๕}

แนวทางการประยุกต์ใช้มูทิตากับการบริหาร ผู้บริหารต้องพึงพาผู้ใต้บังคับบัญชา ดังนั้นความดีความชอบของผู้ใต้บังคับบัญชาจึงเป็นเรื่องที่ผู้บริหารจะเพิกเฉยไม่ได้ พึงยินดีกับเขาด้วย^{๔๖}

แนวทางการประยุกต์ใช้มูทิตากับการบริหาร ต้องพึงพาซึ่งกันและกันและยินดีไปกับกันด้วย มีความจริงใจอย่างแท้จริง^{๔๗}

๔. แนวทางการประยุกต์ใช้อูเบกขาการบริหาร (ความวางใจเป็นกลาง เทียงตรงไม่เอนเอียง)

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์แนวทางการประยุกต์ใช้อูเบกขาการบริหาร การบริหารในลักษณะนี้เป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก แต่จะเห็นได้ว่า การวางเฉยนั้น ไม่ใช่เป็นการไม่สนใจใยดี แต่เป็นการมองอย่างเป็นกลาง มองอย่างปราศจากอคติ ๔ มองด้วยความจริงใจและจริงจัง การวางใจเป็นกลาง ซึ่งกันและกันช่วยเหลือแบ่งปันไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง เพราะถ้าไม่วางใจและเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่งก็จะทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างเพื่อนร่วมงาน ซึ่งจะทำให้มีผลเสียในการแบ่งกลุ่มแบ่งพรรคแบ่งพวก^{๔๘}

แนวทางการประยุกต์ใช้อูเบกขาการบริหาร การวางเฉยนั้น เป็นการแสดงความมั่นคงในจิตใจ ไม่ดีใจ ไม่เสียใจของผู้บริหาร ไม่เอนเอียงด้วยรักและความชังหรือปกปิดความผิดของคนที่ตนรักและโยมความผิดให้คนที่ตนชังและเป็นการแสดงจุดยืนที่ชัดเจนของผู้บริหาร^{๔๙}

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาวิราภรณ์, เจ้าอาวาสวัดระกามังคลาราม, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระครูอินทบุรพาภิรม, เจ้าอาวาสวัดอินทบุรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางเบญจมาส มีพร, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดกัลยาณวัฒน์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นางสาวสุภารัตน์ แก้วทานาม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดปทุมคงคา, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระครูปัญญาวิราภรณ์, เจ้าอาวาสวัดระกามังคลาราม, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

แนวทางการประยุกต์ใช้อุเบกขาการบริหาร ผู้บริหารพึงวางตนเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง โดยอาศัยอารมณ์แห่งอคติ ๔ เป็นชนวนนำทาง ต้องยึดมั่นแนวทางการประพฤติปฏิบัติอย่างมั่นคง และสามารถนำไปใช้ในสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม^{๕๐}

แนวทางการประยุกต์ใช้อุเบกขาการบริหาร ไม่เอนเอียงไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งให้เกิดความแตกแยกในองค์กร มีความรู้สึกปราศจากความคิดสมนัสน้ำหรือคิดซ้ำเติม ให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางแก่ผู้เดือดร้อนด้วยความยุติธรรม^{๕๑}

แนวทางการประยุกต์ใช้อุเบกขาการบริหาร ตั้งมั่น ซื่อตรง ซื่อสัตย์และไม่ลำเอียงกับลูกน้องของตน ความวางใจเป็นกลาง อันจะดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรง เทียงตรงดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยความรักและชัง ที่เห็นกรรมอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว ความคิดคล้ายกับพระครูปัญญาวีราภรณ์^{๕๒}

แนวทางการประยุกต์ใช้อุเบกขาการบริหาร คือการรักเพื่อนร่วมงานเท่าเทียมกัน ไม่ลำเอียงกับคนใดคนหนึ่ง ส่วนผู้บริหารต้องเป็นคนที่มีใจหนักแน่น แสดงความปรารถนาดีต่อกัน ตั้งจิตปรารถนาประโยชน์สุขแก่กัน เอื้ออ้อม ชื่นบาน ซาบซึ้งในน้ำใจเมตตาหรือไมตรีต่อกัน ไม่แสดงออกกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับครูและนักเรียนความคิดคล้ายนางสาวสุดารัตน์ แก้วหานาม^{๕๓}

ปัจจัยที่ส่งผลให้การสอนและบริหารตามหลักพรหมวิหารธรรมได้ผลและมีประสิทธิภาพ

ในกระบวนการการสอนและการบริหารตามหลักพรหมวิหารธรรมนั้น สามารถที่จะทำให้การสื่อสารระหว่างครูกับผู้เรียนและระหว่างผู้ได้บังคับบัญชากับผู้บังคับบัญชา เป็นไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ อันเนื่องมาจาก หลักพรหมวิหารธรรมนั้น เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ใหญ่ หมายถึงผู้นำ ผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชา และสามารถนำไปใช้ได้แม้กระทั่งกับผู้ได้บังคับบัญชาที่พึงปฏิบัติต่อผู้บังคับบัญชา ในฐานะที่ผู้ได้บังคับบัญชา ดำรงตนอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมสำหรับผู้ใหญ่ คือผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมว่าเป็นคนดี คนน่าเชื่อถือ และเป็นบุคคลที่ทรงคุณค่า จึงอาจกล่าวได้ว่าหลักพรหมวิหารธรรม สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ได้กับคนทุกระดับชั้นในฐานะของหลักธรรมสำหรับผู้ใหญ่ หลักธรรมสำหรับผู้ประเสริฐ หรือหลักธรรมสำหรับการพัฒนามนุษย์ให้เป็นที่ยอมรับเคารพ นับถือ รักใคร่ ไว้วางใจของคนในทุกระดับชั้นในสังคมนั้นเอง ในที่นี้ หลักพรหมวิหารธรรมนำมาใช้ในการปฏิบัติงานครอบคลุมไปถึงงาน ๒ งาน ได้แก่งานสอน และงานบริหารของศูนย์เด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ว่า มีปัจจัยสำคัญข้อใดบ้างที่ส่งผลให้ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กฯ สามารถที่จะปฏิบัติงานได้อย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ ดังนี้

ในกระบวนการการเรียนการสอนและการบริหารงานในองค์กรหรือสถาบันการศึกษาใดๆ นั้น ปัจจัยที่ส่งผลให้การสอนและการบริหารตามหลักพรหมวิหารธรรมเป็นไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลผ่านทางทัศนะของผู้ให้สัมภาษณ์ว่า มีปัจจัยที่ส่งผลให้การสอน

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระครูอินทบุรพาภิรม, เจ้าอาวาสวัดอินทบุรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ มีพร, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดกัลยาณวัฒน์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นางสาวสุดารัตน์ แก้วหานาม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดปทุมคงคา, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นางผุสดี ศรีเฉลิม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดอินทบุรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

และการปฏิบัติงานของครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นไปอย่างได้ผล และมีประสิทธิภาพ ก็เพราะสาเหตุ หรือปัจจัย ดังต่อไปนี้

๑) กระบวนการการเรียนการสอนและการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ ที่สามารถผลักดันให้เป็นไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ

๒) การสร้างความตระหนักรับผิดชอบให้กับตนเองเด็กนักเรียนและเพื่อนร่วมงาน เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของพรหมวิหารธรรม ซึ่งถ้าจะกล่าวแล้ว ครูได้ใช้พรหมวิหารธรรมสำหรับเด็กอยู่ทุกวัน แต่ครูไม่รู้ตัวว่าได้ใช้หลักพรหมวิหารธรรม เพราะในความเป็นจริงแล้วครูใช้พรหมวิหารธรรมทุกวันสำหรับเด็กและสำหรับที่ทำงาน เพียงแต่ว่า ครูไม่รู้ตัว ที่ครูปฏิบัติไปนั้น เป็นพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา นั้นครูใช้กับเด็กและกับองค์กรทุกวัน ครูแสดงความเมตตาต่อเด็ก แสดงความกรุณา แสดงมุทิตาและแสดงอุเบกขาต่อเพื่อนร่วมงานและต่อเด็ก ปกติแล้ว ครูใช้หลักธรรมเหล่านี้เป็นประจำ เพียงแต่ครูไม่ทราบเท่านั้นเองว่า เรื่องราวเหล่านี้ คือพรหมวิหารธรรม^{๕๔}

๓) ความรู้ความเข้าใจหลักพรหมวิหารธรรมอย่างถ่องแท้ และควรหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในสถานที่ทุกสถานที่^{๕๕} โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารและคุณครูจะต้องทำความเข้าใจในหลักพรหมวิหารธรรมอย่างถ่องแท้และสามารถนำหลักพรหมวิหารธรรมมาประพฤติดำเนินปฏิบัติมาใช้ในสถานศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ก็จะทำให้ทั้งผู้สอนและผู้บริหารปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรมได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพและได้ปฏิบัติตามหลักคำสอนตามหลักพรหมวิหารธรรม เพื่อผู้ปฏิบัติตามให้ดียิ่งขึ้นไป^{๕๖}

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่แล้ว จะเห็นได้ว่า ปัจจัย ๓ ประการ อันได้แก่ ๑) กระบวนการเรียนการสอนและการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ ๒) การสร้างความตระหนักรับผิดชอบให้กับตนเองเด็กนักเรียนและเพื่อนร่วมงาน และ ๓) ความรู้ความเข้าใจหลักพรหมวิหารธรรมอย่างถ่องแท้ ซึ่งปัจจัยทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การสอนและการบริหารของครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์นั้น สามารถดำเนินไปได้อย่างได้ผล และมีประสิทธิภาพ ได้

ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลให้การสอนและการบริหารงานของครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพนั้น ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ที่กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยครั้งนี้ หากแต่ไม่ได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพราะมีการให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ผู้บริหารและครูผู้สอน เข้าใจในหลักธรรมอย่างถ่องแท้และสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในสถานศึกษาได้อย่างเหมาะสม จึงจะส่งผลให้การสอนและการบริหารงานเป็นไปได้อย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระครูอินทบุรพาภิรม, เจ้าอาวาสวัดอินทบุรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ มีพร, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดกัลยาณวัฒน์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นางมุสดี ศรีเฉลิม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดอินทบุรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

๔.๕ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

สำหรับข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์นั้น ครูควรเน้นที่ การเรียนการสอนหลักธรรมมากกว่าหลักวิชาการ เพราะเด็กในวัยนี้ ควรเน้นการสอนในเชิงหลักธรรม การอยู่ร่วมกันในสังคม การเล่นกับเพื่อน การอยู่ในสังคมเพื่อนให้ได้ ให้มีความสุข ให้มีความเก่งใน การใช้ชีวิตมากกว่าเก่งทักษะหรือหลักวิชาการ เพื่อปลูกฝังให้เด็กมีคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อเป็น บุคลากรที่มีคุณภาพ เป็นอนาคตที่ดีของชาติต่อไป

ครู ควรมีการปฏิบัติงานด้านการสอนและการบริหารงานตามหลักพรหมวิหารธรรม คือ มี เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี ความเอ็นดูต่อผู้เรียนหรือลูกศิษย์อย่างจริงใจและเสมอเหมือน หัวถึงกันทั้งห้อง มีกรุณา คือมีความปรารถนาดีต้องการที่จะช่วยเหลือผู้เรียนหรือลูกศิษย์ที่ประสบ ปัญหาด้านการเรียน หรือปัญหาอื่น ๆ ให้สามารถผ่านพ้นไปได้ด้วยดี มีมุทิตา คือมีความพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้เรียนหรือลูกศิษย์ได้ดี หรือประสบความสำเร็จในเรื่องใด ๆ ก็มีคำชื่นชม สรรเสริญ ยกย่องให้ เป็นที่ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง เพื่อเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามต่อไป รวมทั้งให้การสนับสนุนในสิ่งที่ ผู้เรียนหรือลูกศิษย์ถนัด ชำนาญ หรือมีพรสวรรค์ ก็ให้การสนับสนุนส่งเสริมในด้านนั้น ๆ นอกจากนี้ ในสถานการณ์ที่ลูกศิษย์ทำความผิด สมควรได้รับโทษ ครูที่ตั้งอยู่ในอุเบกขาคือมีความเที่ยงธรรม ตัดสินลงโทษให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายและให้ทุกฝ่ายต่างก็เกิดความพึงพอใจ ยอมรับในเหตุผล ความยุติธรรมอันนั้น อาจจะได้ว่า อุเบกขานี้ คือความยุติธรรม ความเที่ยงธรรม ความไม่เอนเอียงด้วยอคติ คือปราศจากอคติ ๔ ประการนั่นเอง เมื่อครูมีพรหมวิหารธรรมอย่างนี้แล้ว ก็สามารถที่จะ ปฏิบัติงานด้านการสอน ถ่ายทอดความรู้และอยู่เป็นตัวอย่างให้กับผู้เรียนหรือลูกศิษย์ได้อย่างมี ความสุข และประสบความสำเร็จในการสอน

ส่วนเรื่องการบริหารงานตามหลักพรหมวิหารธรรมนั้น ครูควรทำงานด้วยความมีน้ำใจ ไม่ตรี โอบอ้อมอารีกับเพื่อนร่วมงานและผู้บริหาร หรือผู้บังคับบัญชา คือต้องมีเมตตา ปรารถนาดีต่อ เพื่อนร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชา มีกรุณา คือมีน้ำใจตั้งใจช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานและช่วยเหลืองาน ผู้บังคับบัญชาอย่างเต็มกำลังความสามารถ และด้วยความเต็มอกเต็มใจ มีมุทิตา คือมีความยินดีเมื่อ เพื่อนร่วมงานได้เลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง หรือประสบความสำเร็จในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็แสดงความ ยินดีด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไร้ความอิจฉา ริษยาในใจ ยอมรับในความรู้ ความสามารถและบุญญาวิชา สนาบารมีของเพื่อนร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชาและประการสุดท้าย ครูต้องมีอุเบกขา คือมีความเที่ยงธรรม ยุติธรรม ปราศจากอคติ ๔ หากตนเองกระทำการใดที่เป็นความเสียหาย หรือผิดระเบียบจรรยาบรรณ ของครู หากได้รับคำตำหนิ หรือถูกลงโทษทางวินัยก็ยอมรับในความผิดพลาดของตนเอง เป็นต้น

๔.๖ สรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของครู ศูนย์พัฒนา เด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์นี้ ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นใน การสัมภาษณ์ออกเป็นด้าน ๆ เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการนำหลักพรหมวิหารธรรมไป ประยุกต์ใช้ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ว่า

มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไรบ้างและมีแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมเพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติงานของครู อย่างเป็นบ้าง โดยในขั้นแรกนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย โดยแบ่งประเด็นการสัมภาษณ์ออกเป็น ๔ ด้าน ดังนี้

๑) ด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพรหมวิหารธรรมของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ปรากฏว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพรหมวิหารธรรมอยู่พอสมควร แต่ไม่ทราบความหมายในเชิงลึก หรือความหมายในเชิงปฏิบัติได้ เพราะยังมาสามารถเข้าใจถึงความหมายของพรหมวิหารธรรมแต่ละข้อว่า ในทางปฏิบัติแล้วจะปฏิบัติหลักพรหมวิหารธรรมแต่ละข้ออย่างไรดี อีกทั้งยังสับสนอยู่ว่า ระหว่างเมตตากับกรุณา เป็นอย่างเดียวกันหรือไม่หรือแตกต่างกันอย่างไร ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์บางท่านไม่มีความรู้เกี่ยวกับพรหมวิหารธรรมเลย ไม่สามารถจำแนกแจกแจงองค์ประกอบและความหมายของพรหมวิหารธรรมได้เลย ทั้ง ๆ ที่ในชีวิตประจำวัน หรือในการปฏิบัติหน้าที่ของครูนั้น ก็ปฏิบัติหน้าที่ ปฏิบัติงานอยู่บนพื้นฐานของความหลักพรหมวิหารธรรมอยู่แล้ว เพียงแต่ไม่สามารถอธิบายออกมาเป็นคำพูด หรือเทียบเคียงกับหลักธรรมได้ ส่วนความหมายเรื่องอุเบกขานั้น ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ของผู้ตอบสัมภาษณ์ เพราะว่า ผู้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ให้ความหมายของคำว่าอุเบกขาว่า หมายถึง การวางเฉย ไม่ทำอะไรเลย ทั้ง ๆ ที่ความหมายของอุเบกขานั้น มีความหมายว่า เที่ยงธรรม ยุติธรรม ไม่เอนเอียงด้วยอคติ ๔ การทำใจยอมรับในความจริงหรือสัจธรรมของโลกได้ ซึ่งหมายถึงคุณธรรมขั้นสูง

๒) ด้านการขาดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาหลักพรหมวิหารธรรมตลอดจนถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาการปฏิบัติงานตามหลักพรหมวิหารธรรม

ผู้ตอบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ยังไม่มี ความเข้าใจในเนื้อหาของพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อมากนัก แต่เมื่อสอบถามถึงแนวทางในการปฏิบัติงานด้านการสอนและการบริหารแล้วก็ปรากฏว่า ครูของศูนย์ฯ ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการปฏิบัติงานด้านการสอนและงานด้านการบริหารอยู่ แต่ไม่สามารถอธิบายเป็นคำพูดได้ หรือไม่สามารถอธิบายเทียบกับหลักพรหมวิหารธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ เพราะมีปัญหาข้อติดขัดเรื่องของภาษา ซึ่งเป็นภาษาเฉพาะ หรือภาษาพระ ภาษาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยากที่คนทั่วไปจะเข้าใจได้ ต้องศึกษาให้มีพื้นฐานความรู้ด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาพอสมควร จึงจะสามารถตอบสัมภาษณ์ได้

๓) ด้านปัญหาการเข้าใจหลักพรหมวิหารธรรม

ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจหลักพรหมวิหารธรรมมากนัก ไม่สามารถจำแนกได้ว่า พรหมวิหารธรรมประกอบด้วยอะไรบ้าง มีเนื้อหาสาระอย่างไรบ้าง และหลักพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ มีความสำคัญอย่างไรสำหรับผู้ที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติ และมีอันสืบอย่างไรที่จะได้หลังจากที่ได้รื้อฟื้นเอาไปเป็นแนวทางในการดำเนินงานสอนหรืองานบริหาร เป็นหลักธรรมสำหรับใคร และมีวิธีการปฏิบัติตาม หรือมีแนวทางในการปฏิบัติตามได้อย่างไรบ้าง แต่เมื่อผู้วิจัยถามถึงหลักและวิธีการปฏิบัติงานที่ทำอยู่ในชีวิตประจำวัน ก็ปรากฏว่ามีแนวทางในการปฏิบัติงานด้านการสอนและงานด้านการบริหารตามหลักพรหมวิหารธรรมอย่างชัดเจน นั่นคือมีความรักความเอ็นดูต่อผู้เรียนหรือลูกศิษย์ มีความรักปรารถนาดีต่อเพื่อนร่วมงานและผู้บริหาร มีความปรารถนาอยาก

ช่วยเหลือยามที่ผู้เรียนหรือลูกศิษย์ประสบปัญหาต้องการความช่วยเหลือ ประรณายากช่วยเหลือ เพื่อนร่วมงานที่ประสบปัญหาด้านการงานหรือการใช้ชีวิต ประรณายากช่วยเหลือผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาในยามที่องค์กรหรือการบริหารภายในองค์กรเกิดมีปัญหา ก็ช่วยเหลืออย่างเต็มกำลังความสามารถ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ

๔) ด้านปัญหาการสอนหลักพรหมวิหารธรรม

ปัญหาในการสอนหลักพรหมวิหารธรรมนั้น ปรากฏว่า ครูมีแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการสอนผู้เรียนหรือลูกศิษย์ได้อย่างดี สังเกตได้จากการตอบสัมภาษณ์ที่บอกเล่าถึงวิธีการในการสอนและมีการสอนเรื่องพรหมวิหารธรรมแต่ละข้อ ถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้เข้าใจผ่านสถานการณ์จำลอง หรือกรณีตัวอย่าง แล้วสอบถามความเข้าใจของนักเรียน หรือครูทำหน้าที่สรุปให้นักเรียนฟังอีกครั้ง ทำให้นักเรียนได้รับประสบการณ์โดยตรงจากสถานการณ์จำลองดังกล่าว เป็นการส่งเสริมหลักคุณธรรมจริยธรรมแก่ผู้เรียนเป็นเบื้องต้น

ประเด็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ ที่แสดงให้เห็นแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์มีจำนวน ๔ ด้าน ได้แก่

๑) แนวทางในการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารกับการสอน

จากการสัมภาษณ์ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ว่า มีแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมกับการสอนบ้างหรือไม่ ก็ปรากฏว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นครูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ มีแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมกับการสอนอยู่แล้ว เช่น พยายามส่งเสริมให้ครูผู้สอนในศูนย์ฯ มีการนำหลักเมตตา ความรัก ความปรารถนาดี หลักกรุณา คือความสงสาร ประรณายากช่วยให้พ้นจากความทุกข์ และปัญหาอุปสรรคนานาประการ หลักมุทิตา ความพลอยยินดีด้วย การสนับสนุนและส่งเสริม การให้ความชื่นชมและการให้ของรางวัลในโอกาสที่ทำได้หรือประสบความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการนำเอาหลักอุเบกขามาใช้ในการตัดสิน ตอนที่มีผู้เรียนหรือลูกศิษย์มีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกัน ก็ตัดสินโดยความเที่ยงธรรม ยุติธรรม หรือรักลูกศิษย์เท่ากัน มีอะไรก็แบ่งปันให้เท่าๆ กัน เป็นต้น

๒) แนวทางในการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารการบริหาร

จากการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ปรากฏว่า ครูในศูนย์ฯ มีแนวทางในการปรับประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมกับการบริหาร คือ ปฏิบัติงานด้วยความรัก ความสามัคคี ความสมัคสมานกลมเกลียวกันภายในกลุ่มเพื่อนร่วมงานและกับผู้บริหารซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของตน มีความกรุณา คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลให้กำลังใจกันในกลุ่มเพื่อนร่วมงานและผู้บริหารด้านการปฏิบัติงาน มีมุทิตา คือ ความยินดีด้วย การให้การสนับสนุนส่งเสริม ยินดีอย่างบริสุทธิ์ใจ มีความเต็มใจที่เห็นเพื่อนร่วมงานหรือผู้บริหารมีการเลื่อนตำแหน่ง หรือประสบความสำเร็จในด้านใด ด้านหนึ่ง

๓) ปัจจัยที่ส่งผลให้การสอนและบริหารตามหลักพรหมวิหารธรรมอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย ๓ อย่าง ได้แก่

๓.๑) กระบวนการการเรียนการสอนและการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ ที่สามารถผลักดันให้เป็นไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ

๓.๒) การสร้างความตระหนักรับผิดชอบให้กับตนเองเด็กนักเรียนและเพื่อนร่วมงาน เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของพรหมวิหารธรรม ซึ่งถ้าจะกล่าวแล้ว ครูได้ใช้พรหมวิหารธรรมสำหรับเด็กอยู่ทุกวัน แต่ครูไม่รู้ว่ตนได้ใช้หลักพรหมวิหารธรรม^{๕๗}

๓.๓) ความรู้ความเข้าใจหลักพรหมวิหารธรรมอย่างถ่องแท้ และควรหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในสถานที่ทุกสถานที่^{๕๘} โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารและคุณครูจะต้องทำความเข้าใจในหลักพรหมวิหารธรรมอย่างถ่องแท้และสามารถนำหลักพรหมวิหารธรรมมาประพฤติปฏิบัติมาใช้ในการสถานศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม^{๕๙}

ปัจจัย ๓ อย่างนี้ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการสอนและการบริหารงานตามหลักพรหมวิหารของครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ได้อย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ

๔) ข้อดี-ข้อเสียของการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรืออำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

จากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ปรากฏว่า ข้อดีของการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ นั้น ส่งผลให้ครูได้รับการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมอย่างของแท้ และได้ประพฤติปฏิบัติตามถูกต้องในหลักพรหมวิหารธรรมต่อไป ได้รู้จักการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมในการทำงานอย่างมีความคิด ไม่กังวลใจ เกิดความคิด ความรัก ความปรารถนาดี ความสงสาร ความปรานี มีจิตใจที่อ่อนโยน อารมณ์แจ่มใส ไม่ให้ร้ายใคร และสามารถนำไปใช้ในการทำงานอย่างมีความสุข โดยใช้หลักพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ โดยเอาใช้เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีกรุณา มีความสงสาร คิดช่วยให้เขาพ้นทุกข์ มุทิตา มีความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุขและอุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง^{๖๐}

สำหรับข้อเสียของการประยุกต์ใช้พรหมวิหารธรรมในการปฏิบัติงานด้านการสอนและการบริหารนั้น เป็นผลเสียของการไม่นำเอาหลักพรหมวิหารธรรมไปปฏิบัติงาน ไม่ใช่เพราะตัวหลักพรหมวิหารธรรมมีข้อเสียแต่อย่างใด เพราะพรหมวิหารธรรมล้วนแล้วแต่มีผลดีโดยถ่ายเดียว ไม่มีผลเสียแก่ผู้นำเอาไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานใด ๆ

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูสุทธิธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา, ๒๕ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางเบญจมาศ มีพร, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดกัลยาณวัฒน์, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๕๙} สัมภาษณ์ นางสาวสุดารัตน์ แก้วหานาม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดปทุมคงคา, ๒๗ มกราคม ๒๕๕๙.

^{๖๐} สัมภาษณ์ นางผุสดี ศรีเฉลิม, หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดอินทบูรพา, ๒๖ มกราคม ๒๕๕๙.

๕) ข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ปรากฏว่า มีผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ให้คำแนะนำ หรือเสนอแนะเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหารธรรมของครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรืออำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้ ว่า ครูควรเน้นที่การเรียนการสอนในเชิงหลักธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคม การเล่นกับเพื่อน การอยู่ในสังคมเพื่อนให้ได้ ให้มีความสุข ให้มีความเก่งในการใช้ชีวิตมากกว่าเก่งทักษะหรือหลักวิชาการ เพื่อปลูกฝังให้เด็กมีคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ เป็นอนาคตที่ดีของชาติต่อไป

ครู ควรมีการปฏิบัติงานด้านการสอนและการบริหารงานตามหลักพรหมวิหารธรรม เพื่อที่จะปฏิบัติงานด้านการสอน ถ่ายทอดความรู้และอยู่เป็นตัวอย่างให้กับผู้เรียนหรือลูกศิษย์ได้อย่างมีความสุข และประสบความสำเร็จในการสอน

ส่วนเรื่องการบริหารงานตามหลักพรหมวิหารธรรมนั้น ครูควรทำงานตามหลักพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ข้อ ในการเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน หรือผู้บริหาร เพื่อความอยู่ผาสุกของคนในองค์กร และเพิ่มขีดความสามารถในการทำงานสอนและปฏิบัติงานด้านอื่นๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียนหรือต่อลูกศิษย์ ต่อผู้บริหาร ต่อผู้ปกครองนักเรียน ต่อสังคมและประเทศชาติ อันเป็นประโยชน์สูงสุดในการปฏิบัติงาน ในฐานะของครู ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านปรือ อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ และสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้กับทุกองค์กร ทุกสาขาอาชีพได้อย่างไม่มีข้อจำกัด